

१६८८
जं ग ब हा दु र को

बे
ला
इ
त
या
त्रा



प्रकाशकः—मदन पुरस्कार पुस्तकालय, नेपाल ।

विल नं 1002

★ श्री पशुपतिनाथ ★

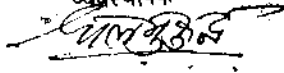
श्री पशुपति-झापाखाना

(संस्थापक:-मोतिकृष्ण गर्मा, सम्बत्-१९५०)

श्री बमलसीमित श्री परका पुल कोर

छपाई विवरण	हरेयाँ	पैसा
जुद्धापुर के बिलोयत घाटा ४॥॥ फर्क		
के दर ३०८ ले	१४२	४०
एके वरपर छमाइ के	१८	
ले के वीरुड	२३	७५
एके वरपर छमाइ के	७	१०
	१८९	७५
पेस्की आएको-	१००	
बाँकी जम्मा-	८९	७५

मिति १२। १। २०१२

व्यवस्थापक


जंगबहादुरको

बेलाइत यात्रो



संपादन र भूमिका : कमल दीक्षित



प्रकाशक-मदन पुरस्कार पुस्तकालय,

श्रीदरवार पुलचोक,

नेपाल

२०१४

मुद्रकः—पशुपति छापाखाना
फ्रसिकेव, काठमाडौं ।

सर्वाधिकार सुरक्षित

पहिलो पटक
५०० थान मात्र

बोला १२०

भूमिका

नेपाली भाषामा भ्रमण वृत्तान्त लेखिएकै थिएन भन्ने धारणा लाई त चिरञ्जीवी पौड्यालको "आपनु कथा" ले काटिदिसकेको छ। तर समुद्रपारिको बयान पनि होम्रो भाषामा लेखिएको छ भन्ने हामीलाई थाहा थिएन । ऐले, सय वर्ष अघिको युरोपको वर्णन पढ्न पाउँदा यस विषयमा हामी अरु भारतीय भाषाहरुभन्दा पनि अघि रहेछौं भन्ने लाग्दछ ।

प्राइम मिनिष्टर जङ्गबहादुर राजदूतको हैसियतले महाराजा-धिराज सुन्दरको खलितापत्र लिएर भिक्टोरिया महारानीलाई भेट्न बेलाइत गएका थिए भन्नेसम्म सबैलाई थाहा छ । यो किताबले जङ्गबहादुरको बेलाइत यात्राको मुख्य उद्देश्य के थियो भन्ने देखाउँछ । उनी बेलाइत जानाको कारण आफ्नै आँखाले हेरी अँग्रेजहरुको बलको षत्ता पाउनु थियो । महत्वाकांक्षी जङ्गबहादुरलाई अँग्रेजहरु घरमा कमजोर देखिए, उनीहरुसँग टक्कर लिई सुगौली-संधि काटेर राज्य बढाउने हौसला थियो होला । बेलाइत गई हेर्दा अँग्रेजहरुको शक्ति र बल ठूलो देखे उनीहरुसँग लड्ने विचार छाडी मित्रता गर्ने उनको लक्ष्य थियो भन्ने बुझिन्छ । लड्ने कुरा जे भए पनि, अँग्रेजहरुको बल पर क्रम वारे उनीहरुले नै भनेका र छापेका कुराले मात्र चित्त नबुझी आफैँ गई जाँचबुझ

गर्ने उनको ध्येय धियो भन्ने कुरा यो किताबको पहिल्यै पेजबाट स्पष्ट हुन्छ । लेखेको छ : "आजतक हिन्दूस्थानका मानिस् लन्डन् वेलायत् पुगी आयाको कोहि छैनन्, इत्का मुष जमान् अकवारको वेहोरा सुन्दा सारा हिन्दूस्थानका राजः नवाव पात्साहाका मुलुक लिदा पनि अँग्रेजको अवस्थान अँग्रेजका वादसाहाका बलपराक्रम तहकित् गरि चिन्ह हिन्दूस्थान्, मध्येस, पहाड, भोट, चीन कर्तले सकेनन् । अव श्रीभगवानको कृपा भया चार घाम पनि गरुला हिन्दूस्थान् वेलायत् ११ तापूका पातसाहाहरूका वेहोरा कार्बाना क्यारहेछ बुझुला । वेहोरा बुझी दोस्ती पनि गरुला" यस किसिमसँग, पूर्वी देशका शासकहरू कसैले विचार नगरेका दिशातिर जङ्गबहादुरले कूटनीतिक पाइलो चालेका रहेछन् भन्ने बुझिन्छ । अन्तर्राष्ट्रीय क्षेत्रमा नेपालको निमित्त यो सानु गौरवको कुरा होइन ।

जङ्गबहादुरको राजकाजी जेहेनकोभन्दा पनि उनको व्यक्ति-त्वको, रहनसहन र चालचलनको बारेमा धेरै कुरा हामीलाई यो किताबले बताउँदछ र साधारण इतिहासका पुस्तकमा पाइनेभन्दा भिन्न किसिमका तर धेरै महत्वपूर्ण कुराहरू जङ्गबहादुरको विषयमा हामीलाई थाहा हुन्छ ।

बेलाइत जाँदा जहाजमा भएका अँग्रेजहरूले जङ्गबहादुरको बारेमा गरेको कुराको जुन उल्लेख यो किताबमा भएको छ (पेज ८) त्यो र प्यारिसको राजनीतिक क्षेत्र-कौसलमा उनलाई "हाम्रा अधिका वादसाहा" (नेपालीयन ?) सँग दाजेर गरिएको

त रिफवाट (पेज ५४) उनको व्यक्तित्व कस्तो रहेछ भन्ने बुझ्न इतिहासकारहरूलाई मदद हुनेछ ।

बेलाइतमा छँदा जङ्गबहादुरले त्यहाँको सामाजिक संसारमा एक किसिमको भेँचालो नै ल्याइदिएका थिए; उनको चालढाल, रहनसहनले उनी बेलाइतवासीका साह्रै प्यारा भएका थिए भन्ने कुरा त अरू इतिहासका पुस्तकबाट पनि देखिन्छ, तर बेलाइत बसुन्जेलका तीन महिनासम्म जुन स्वागत जङ्गबहादुरले पाए त्यसको निराला वर्णन यस किताबमा छ । यो किताबबाट अरू कुरा भन्दा पनि बेलाइतका आइमाईहरूको समाजमा त जङ्गबहादुर कामदेवने ठहरिएका रहेछन् भन्ने जस्तो बुझिन्छ । स्वास्ती मानिसहरू उनीमाथि त्यसै आसक हुन्थे (पेज ३७) जङ्गबहादुर उनीहरूपट्टि कत्तिको आकर्षित भएका थिए त्यो यो किताबबाट खुल्दैन । तर “बरू नआयाको भया हुन्थ्यो, अब जान्छौं भन्दा हामीलाई मृतुमा तीर हानेको जस्तो लाग्छ” (पेज ३७) भन्ने मायातृ रमणीप्रति उचित भाव व्यक्त गर्न शिक्षाचार जान्ने जङ्गबहादुर अवश्य चुकेन होलान् । यता, यसरी आसक हुनेहरूमा ठूलै ओइदाका आइमाई थिएकि भन्ने शङ्का लाग्दछ । किनभने, तल्लो खालका स्वास्तीमानिसले उनीसँग त्यसरी बोल्ने साहस गरेकै भएपनि त्यस कुरालाई यति महत्त्व दिएर अवश्य वर्णन गरिदैन थियोहोला ।

यस किताबको महत्त्व खालि जङ्गबहादुरको व्यक्तित्वको बारेमा मात्र छैन । बेलाइत-बूटेनको पालियामेण्टको जो वर्णन यहाँ गरिएको छ, त्यसबाट बेलाइत गएको यो प्रतिनिधिमण्डल

(४)

(जसमा जङ्गबहादुर पनि शामिल छन्, निश्चय) कतिको प्रभावित भएको थियो भन्ने बुझ्न सकिन्छ । हुकुमी शासनको एकोहोरो राजकाज मात्र देखेका नेपालीहरूले त्यहाँको संसदीय प्रणाली देख्दा एकदम अवाक भएका रहेछन् भन्ने यसको अक्षर-अक्षरमा देखिन्छ । जस्तो कि राजाको शक्ति सीमित भएको कुरामा आश्चर्य मानेर लेखेको छ: "आफ्ना दरवारको दौलत, म राजा हूँ, मेरो धन हो भनी वादसाहा पनि आफुखुशी गर्न पाउंदैनन्" (पेज २३) राजाका शक्ति छाँटिएको त नेपालीहरूले त्यसै बखत देखिसकेका थिए, त्यसमा ठूलो कुरो केही भएन; तर प्राइम मिनिष्टर त सर्वसर्वा हुनुपर्ने, सो पनि छैन भन्ने कुरा दर्शाउंद लेखेको छ: "मेरो दर्जा ठूलो छ भनि प्राइम मिनिष्टरले अनरीत् गन्या पारमेष्ट कौसलबाट सजाय हुन्छ" (पेज २५) प्राइम मिनिष्टरको अधिनायकवादमा चलेका नेपालीहरूलाई त यस कुराले आंख खोलिदिएको थियो होला । जङ्गबहादुरले पनि यो हृदयगम गरेको हुनुपर्छ । किनभने त्यसपछि नेपाल फर्केर आएपछिको जङ्गबहादुरको शासन प्रणाली केही मात्रामा कम आतंकवादी भएको थियो भन्ने इतिहासकारहरूले मानेको कुरा हो । त्यो यही सबै कुराका प्रभाव परी भएको हुनुपर्छ ।

पार्लियामेण्टबाट यिनीहरू कतिको प्रभावित भएका थिए भन्ने कुरालाई यो कित बढा पार्लियामेण्टको कति लामो वर्णन गरिएकोछ त्यसैबाट पनि अनुमान गर्न सकिन्छ । यो वितात्रमा त्यति विस्तारसाथ अरू कुनै कुराको पनि ध्यान गरिएको छैन । तर, पार्लियामेण्टको तारीफ गर्दा, एक दुई कुरा विशेष नटुम्किवन्त लेखेको जस्तो लाग्छ । पैलो कुरा त के भने बेलाइतको पार्लिया-

मेण्टको कारवाई बाइबल दमोजिम चलेको छ, भन्ने गलत धारणा यो किताब लेखनेलाई परेको रहेछ, “किताब” मा यस्तो लेखेकोछ, उस्तो लेखेकोछ भनेर टाउ-टाउमा भनेको छ । बेलाइतको त कुनै लिखित संविधान छैन, त्यसै हुँदा त्या “किताब” भनेको के होला जस्तो लाग्छ । तर त्यसै विषयमा एक ठाउँमा “जिज्यूकयस” या जीजस काइष्ट (पेज २७) को नाम परेकोले दुइ कुरा मिलाएर हदा “किताब” भनेको बाइबललाई नै होकि भन्ने अडकल काटिन्छ । त्यसो भएमा उता, पेज ३४ मा भएको भविष्यवाणी कुन चाहिँ किताबको होला खुल्दैन । फेरि अर्को एक ठाउँमा पालियामेण्टलाई “अन” भन्ने संज्ञा दिइएको छ । यसरी: “यो पाग्लमील्ट कचहरी कस्तो हो भन्या घर्मसामत्र, नीतिसामत्र, वृडाको चलनको सार थिकी बनायाको अन हो” (पेज २९) । हुन न यो कलमको भूल मात्र हो जस्तो देखिन्छ । किनकि एउटा संस्थालाई कसैले जानी जानी ऐन या किताब कसरी बनाउला ।

पालियामेण्टको वारेको यस्तै एक दुइ गलत धारणा बाहेक, अरू कुरामा त यो किताब लेखने मानिसको लेखाइमा सूक्ष्म निरीक्षणका अनेक नमूना पाइन्छन् । जस्तो फ्रान्स पुगेपछिको एउटा वाक्य छ, “पृथ्वीका पीठमा कालिगढ अकलबन्द फ्रान्सीसको बराबर कौनै मुलुकमा छैनन्” (पेज ४६) । सय वर्ष अघि वैज्ञानिक र कलात्मक विषयमा सबैमा चढे बढेको मुलुक फ्रान्स नै थियो, हो, तर एक फेरा नजर घुमाउँदाँमा भन्न सकिने कुरा यो होइन—सूक्ष्म टर्षि चाहिन्छ । जस्तो लङ्का टापूको बयान गर्दा त्यहाँको इतिहासको आफूले बुझेसम्मको कुरा संक्षिप्त रूपमा पेश

गरिएको छ । त्यस्तै जहाज बनाउने ठाउँ (पंगला ?) को बयान गर्दा एउटा ठूलो जहाज बनाउन लाग्ने समय र ज्यामीको हिसाब-इत्यादिको पनि उल्लेख भएको छ । अरुमा, लण्डन सहरको वर्णन, बेलाइत र फ्रान्सका विभिन्न क्यासलहरूको बयान, निम्ताका पार्टीको वर्णन इत्यादिमा चाख लाग्दा उल्लेख छन् । त्यो सबैलाई यो किताबका लेखक वरपरका कुरामा पनि निकै चाख राख्दा रहेछन् भन्ने देखिन्छ ।

यी लेखक रसिक पनि रहेछन् । आइमाईको बयान गर्नु पर्दा सबै ठाउँमा यिनीले मन फुकाएर गरेका छन् । मेडिटरेनियन सुन्दरी—माल्टाका रमणीहरू देखेदेखि यिनले गोर्रा छाला भएका श्रीमहरू देख्नथाले । त्यसपछि, यिनी उनीहरूको चन्द्रबिम्ब जस्तो मुख, कमलपत्र जस्ता आँखा र तेलका धारा जस्तो (लाम्चीलो ?) नाकको बयान गर्दा कँले अघाउँदैन् । बेलाइत पुगेपछि त भन्नु “जो देख्यो राम्रो, ज्या देख्यो राम्र” हुँदा इन्द्रासन या स्वर्ग नै यही हो कि जस्तो लागेको कुरा अति रसीलोसँग बयान गरेका छन् । सुन्दरीहरूकी यस्तो वर्णनबाट यो किताबका लेखकलाई संस्कृत साहित्यको ज्ञान रहेछ भन्ने लाग्दछ । यिनले जङ्गबहादुरका/तीन भाइ अंग्रेजका सभामा जाँदा जरासन्धका सभामा कृष्ण अर्जुन भीमसेन गए जस्तै देखियो पनि भनेका छन् (पेज २२) । त्यसबाट र बीच-बीचमा यिनले दिएका पुराणका अरू उपमाहरूबाट यिनको संस्कृततर्फ राम्रो दखल रहेछ भन्ने कुराको पुष्टि हुन्छ ।

त्यो बाहेक, यी लेखक वकालती पनि गर्न जन्ने चलाख रहेछन् भन्ने कुरा यिनको लेखाइको एक ठाउँबाट भल्कन्छ । सारै माभूली ढङ्गबाट निकै महत्वपूर्ण कुराको उल्लेख गरी त्यो कुरा भनेको हो कि होइन जस्तो परिदिनु सारै ठूलो पारखीको काम हो । त्यो यिनले गरेकाछन् । बेलाइत गएका प्रतिनिधिमण्डलले आइमाईको विषयमा आफूलाई अलि छाडा छाडिका थिए भन्न खोजेर, अनि त्यस कुरामा उनीहरूको विशेष दोष पनि थिएन भन्ने कुरालाई उनले एउटा मात्र वाक्य लेखेर सिध्याएका छन् । बेलाइतका ठूला घरानाका आइमाईहरूको वर्णन गरेपछि उनले लेखेका छन् "तीनका रूप देषी र जोभन, भारी गहना-योसाक, तिनका सफाइ, मुषको थ्री, देषदा दसै इन्द्रिय जित्ती रहन्त्या मुकदेव स्वामीलाई पनि मोह गराउन्त्या, अति सुरी, अति चंचली, तीन्का रूपको वर्णन गर्न सकीदैन" (पेज २१) । दश इन्द्रिय जित्ने शुकदेवजी त यस्तो ठाउँमा पुगेका भए आइमाईमा लट्ट हुन्थे भने बेलाइत पुगेका प्रतिनिधि-मण्डलका अर्घाहरूलाई के भन्न भन्न खोजेको जस्तै छ, लेखकले ! त्यसमा अझ तरुनी मीमहरूसँग जङ्गबहादुरले भेटेको कुराको सिलसिलामा लेखिएको हुँदा यो वाक्य अरु अर्थपूर्ण लाग्दछ ।

यो किताब पढ्दा मनमा उठ्ने भावहरूमा सबभन्दा टडकारा एउटा छ, त्यो के भने यसमा वर्णन गरिएका सबै कुरा नेपाली आँखा हेरर नेपाली (सय वर्ष अघिको नेपाली समाज) को निमित्त बयान गरिएका छन् । नेपालमा नभएका, नदेखेका चीज-बीज देख्दा साँचै नै अचम्म लागेको कुरा नलुकाई स्पष्ट लेखेको

(ज)

छ । नेपालीहरूले कैलथै नदेखेको चीज, रेल, देख्दा त्यसको करा-
मत देख्दा जुन भाव त्यहाँ गएका नेपालीहरूको मनमा एकदम
निस्वयो त्यसलाई त्यही रूपमा कागजमा उतारेको छः “४० कोस
बाटो रेलगाडामा चढी जाँदा ५ घडीमा पुग्याछन्” (पेज १४) ।
ठूला-ठूला फ्याक्टरी, मिल, मेसिनरी नदेखेका नेपालीहरूले
फ्याक्टरीहरूमा राम्ररी काम भएको देख्दा भने होलान् : “कलले
काम गर्दा राम्रो पनि, बलियो पनि, चाँडो पनि हुँदो रहेछ”,
त्यही कुरा केही तल माथि नपारी यहाँ लेखिएको छ (पेज ३६) ।
यो सबै भन्नाको मतलब के हो भने—यो किताब लेख्ने मानिसवो
दर्शनको सत्यता र इमान्दारी तारीफ लायकको छ ।

नेपालीहरूको लागि लेखिएको यो किताब (यो किन ट्यापिङ-
हालेन, विचार गन कुरा छ,) मा बुद्ध नटुभिनै अँग्रेजी फारसी
नाम दिएर चीजबीजको बयान गरिएको भए उति काम लाग्ने
थिएन । यो कुरा लेखकले राम्ररी बुझेका थिए । कोइला नवुड्ने
नेपालीले “पत्थरको गोल” र त्यस्तै “टाइल” नबुझेले “पत्थरको
भिङ्गटी” अवश्य बुझ्थ्यो । लण्डनको कपरिसनको तारीफ र
सरसफाइको वेली विस्तार गरेर त्यो वेलाका नेपाली जनतालाई
विशेष चाख लाग्ने थिएन होला, तर गल्ली र नालले बेरिएको
काठमाडौं खाल्डाका नागरिकले लण्डन सहरमा “नाल देख्नु वही
छैन । हिलो धुलो नर्क कसिङ्गर देख्नु केही छैन” (पेज १६)
भनेको मुन्दा पक्कै प्रभावित हुँदा हुन् । फेरि वेलाइतमा
विज्ञानको खूब प्रगति भएकोछ, सबै काम विज्ञानको मददबाट
हुन्छ भन्नुको साटो,—कमारी, कमाारीको चलन भएको नेपालमा

—“आगो पानी बतास अँग्रेजले कमारो तुल्यएको छ” (पेज १७) भन्नु बढ्ता अर्थपूर्ण हुन्छ । त्यस्तै पालियामेण्टलाई “काँसल” “कचहरी” भनी बयान गर्दा नेपालीले केही न केही जहर बुझ्थे होलान् । बेलाइतको राजकाजमा रती दुनियाँलाई पीर पिराउ केही हुँदैन; त्यहाँ “कोतपर्व” सधैं मच्चिन्हुँदैन भनेर लामो व्याख्या गर्नाको साटो रामराज्यको सपना देख्ने नेपालीहरूलाई “रामराज्य तेही मुलुकमा रहेछ” (पेज १९) भनेर गागरमा साँर अटाइदिने लेखकको कलमको जति तारिफ गरे पनि हुन्छ ।

नेपाली आँखाले हेर्दा हेर्दै एक दुइ ठाउँमा भने लेखकले अँग्रेजी रिवाज नवम्बी भद्दा भूल गरेको देखिन्छ । पर-पुरुषसँग बोल्ने नहुने नेपाली जनताको वानी परेका लेखकलाई मीमहरूले आई अफूहरूसँग बोलेको, हाँसेको, मीठा-मीठा कुरा गरेको देख्दा हो न हो यिनीहरू आफूहरू माथि असर परेछन् भनी ठाने भै लाग्छ । पेज २१ मा ब्रह्मन् भण्डको निम्ताहरूको बयानमा यस्तै भूल परेको जस्तो देखिन्छ । लेखेको छ : “भारी गहना-बोसाक लायाका भारादारका स्वास्नी, छोरो, बहारी सबै आउँछन्, श्री मिनिष्टर साहेबलाई हात समाति गुडमानी सलाम गर्छन् । सारा आंग सिर भुकाइ वोल्छन् । लोग्नाहरू वरपर लागि-वस्थ्या; स्वास्नीहरू अघिसारी पथर मिजास पुल्छ्या, गहना कपडा हेरी वडो पातिर गरि वोल्छ्या । लाठ डुक साहेवानहरू पनि आफ्ना छोरो बहारी राम्रा-राम्रा तहसी-तरुणा अघि राषि इन लाई तपाइले प्रसन्द गर्नु कि गरेनौ भनि श्री मिनिष्टर साहेबलाई सोध्नु । दाहिन्वा बाउ अघि पछि राषि दिनु” । यो लेखाइबाद

त अंग्रेजहरूले आफ्ना छोरी बुहारीहरू जागी-जानी जङ्गवहादुर-लाई नजर चढाउन ल्याएको जस्तो देखिन्छ, जुन कुरा यथार्थ होईन । त्यसबाट यस विषयमा लेखकले अंग्रेजी रिवाज नबुझेको स्पष्ट थाहा हुन्छ । तर माथि भनि सकिएको छ—लेखकले हरेक कुरा नेपाली आंखांले हेरेर नेपाली मनले बुझेर नै लेखे । उनको दोष छैन, सय वर्ष अघिको नेपाली समाजमा हुर्किएको जो सुकैले अंग्रेजहरूको त्यो रिवाज देखा भट्ट त्यस्तै ठान्दा हुन् । त्यसैले, कुराको प्रामाणिकतामा भन्दा आफूले जे देख्यो, आफूलाई जस्तो लाग्यो त्यही कागजमा उतारी दिने यी लेखकको इमान्दारीतर्फ हामीले बढ्ता ध्यान दिनुपर्छ । त्यो इमान्दारी तारीफ लायकको छ ।

अफसोसका कुरा छैन—यस्ता लेखकको नाम हामीलाई थाहा छैन । यो यात्राको बयान लेख्ने को हो त्यो लेखिएको छैन । अडकल मात्र काट्न सकिन्छ । त्यो के भने यो लेख्ने मानिस निश्चय पनि सत्रारीसाथ बेलाइत भएको व्यक्ति हो । बेलाइत गएका भन्ने पनि अंग्रेजी पढेका (पहिला नेपाली ?) लेफटेनन्ट लालसिंह खत्री र जङ्गवहादुरका विशेष जिद्दासपात्र भएका (“भक्त भानुभक्त” नाटकमा आउने) सुब्बा सिद्धिमान राजभण्डारी, यी दुइ जनामा बेसी अनुमान लगाउन सकिन्छ । त्यसमा पनि अरु सुब्बा सिद्धिमानमाथि नै बढ्ता शङ्का गर्ने ठाउँ छैन । त्यसका दुइ कारण छन् । एक त लेख्ने वर्ग काममा निजामती तर्फका सिद्धिमानलाई नै लगाइनु बढ्ता संभाव्य कुरा हो र महाराजले आडर नदिईकन त्यस जमानामा कसैले आफुखुशी

महाराजको सवारीको वर्णन लेखन कलम समायो होला भन्न मिल्दैन । दोस्रो कुरा, अंग्रेजी पढेनाले भन्दा संस्कृत पढेकाले नै "कमलपत्र जस्ता अ.ख." इत्यादि भनी आइपाई हो तारीफ गर्न सक्तछन् । फेरि अंग्रेजी पढेक ले दण्टा र मिनेट नभनी प्रहर र घडी भन्दैनथे होला । त्यस न हेक्, कुनै पनि अंग्रेजी पढेको मानिसले लण्डनवाट ५०० कोस पश्चिमको स्थलमार्गको तल्लेख गरी (पेज ३८) अथवा लण्डनवाट प्यारिसलाई २०० कोस (४०० माइल) छ भनी आफ्नो भूगोलको अज्ञान (पेज ४४) देखाउँदैन थियोहोला ।

लेखक जो भएपनि यो पुस्तक लेखकको आफ्नै हस्ताक्षरमा हास्रो सानू आएको छैन । यो किताप मूलकापीवाट कसैले सारेको हो भन्ने स्पष्ट छ । पेज १८ मः र ५० मा अक्षरसः दोहरिएका पंक्तिहरू नै यसलाई प्रष्ट ख टन् । यो सानो काम लेखक आफैले गरेहोला न भन्न गाह्रो छ । किनभने यसमा "ट" र "त" को अशुद्धि बाहेक अरु धेरै लपजहरू पनि सानाको गलतीले गर्दा नबुझिने भएका छन् । लेखकले नै प्रतिलिपि बनाएकोमा यस्ता नरात्रा भूलहरू अवश्यै रहने थिएन होला ।

सानो काम जो सुकैले गरेको भएतापनि यसको मूलकापी कतै रहेकै हुनुपर्दछ । त्यसको पत्ता लागेमा शायद लेखकको नामको पनि यकीन साथ थाहा हुन्थ्यो । हाल पाइएको यो प्रतिलिपि चाहिँ श्री रुद्र विक्रम राणाका घरवाट प्राप्त भएको हो र यो पुरानो किसिमको तर रङ भएको एकसरसाइज बुकमा पेजको दुईपट्टि गरी लेखिएको छ । माथिदेखि तलसम्मका जम्मा ५७ पेजमा प्याराग्राफ कतै छुट्टाइएको छैन, कतै-कतै चार अक्षर

दिएर विषय छुट्टाइएका छन् । विराम चिन्ह कतै पनि छैनन् तर कहीं-कहीं अनावश्यक ठाउँमा दुइ तीन लवजसम्म थोप्लो विद्मको छ । पदयोग र पदविच्छेदको केही ठेगान छैन त्यस्तै ह्रस्व दीर्घ र अरु शब्द रचनामा पनि कुनै एकनासेपन छैन । अक्षर सवै एउटैको जरता छैनन् तर लेखाई पाको मसीमा बाँसको टाँकाको जस्तो देखिन्छ ।

यी त भए सरसरी हेर्दा देखा पर्ने मामूली कुरा । यो कित्त वको महत्त्व त कित्ताय सम्पन्न नपढी बुझिँदैन । गहिरिएर पढ्नेले यसमा धेरै कुरा भेट्नुपर्नेछन् । इतिहासकारलाई जङ्गबहादुरको विषयमा परेका धेरै भ्रमहरू हटाउन यल्ले मदद दिनेछ, त्यो निःसन्देह भन्न सकिन्छ । अरु कुराभन्दा पनि, जङ्गबहादुरको बेलाइत यात्राले अन्तर्राष्ट्रीय क्षेत्रमा मानिसलाई पहिलो बाजी नेपालको अस्तित्व मान्न कर लगायो भन्ने मान्नु पर्नेछ । नेपाल (जोकि त्यो बेला "गोर्खा राज्य" भनिन्थ्यो) भन्ने एउटा ठूलो शक्ति रहेछ भन्ने अँग्रेज जनतालाई पनि पन्यो । यस कुराको पुष्टि जङ्गबहादुर बेलाइत पुगेपछि वहाँका प्राइम मिनिष्टरले उनलाई भेट्न आउँदा भनेका कुराबाट र उनको विदाइको बखत महारानी भिक्टोरियाले भनेका कुरा (पेज ४२) बाट हुन्छ । लेखेको छ : "तपाईं याहा आउनाले बढिया भयो । क्या अर्थले भन्या हिन्दुस-थानबाट तपाईं जस्ता ठुला मानिस याँहाँ कोही आयाको छैनन् । तपाईंको खाफ देपदा यहाँका छोडा वडा सबैलइ गोर्पा भन्याको ठुलो रह्याछ भन्या घाक् पनि भयो ।" (पेज २०-२१) । नेपाली मात्रले नाक फुलाउने कुरा हो यो, जसको श्रेय जङ्गबहादुरलाई नै छ ।

इतिहासका विद्यार्थीलाईभन्दा बाहेक भषाशास्त्रपट्टि खास लिने-
लाई पनि यो किताबको अधायन लाभप्रद हुनेछ । धेरै कामका कुरा
फेला पर्नेछन् । सम्बत् १९१० साल तिरको नेपाली गद्यको रूप हेर्न
खोज्नेलाई त प्रतिनिधि ग्रन्थ नै यही हुनेछ । १० सालतिर नै
नेपाली गद्य यति विकसित भैसकेको थियो भन्ने कुरा यो किताव-
बाट जान्न पाउँदा सबैलाई आश्चर्य र आनन्द लाग्नेछ । गद्यमा
साहित्य गर्न सक्ने खूबी पनि त्यो घेलामा नेपालीमा रहेछ । अझ,
ठेठ नेपालीपनको साहित्यको समेत सिर्जना गर्न हाम्रा साहित्यिक
हुरूले त्यही वेलादेखि थालिसकेका रहेछन् । त्यस किसिमको भरौं
नेपाली प्रयोगको एउटा नमूना हो "तेलको घारा भै नाक" ।
व्याख्या व्यर्थ छ । त्यस्तो अर्को प्रयोग छ "आगो पानी वतास
अँग्रेजले कमारो तुल्याएको छ" । सय वर्षअघि लेखिएको यो
एउटा त्यस्तो वाक्य हो जुन लेख्न सक्दा आजभोलिका लेखकले
पनि घमण्ड गरे हुन्छ । यो वाक्यमा अर्थको एउटा संसार लुकेको
छ । गद्य लेखनमा पोख्त भएका साहित्यिक कलम नभै यी जस्ता
अनमोल रत्नहरू निस्कने थिएनन्, त्यो ठोकुवा गरेर भन्न
सकिन्छ ।

यस किसिमको अनमोल किताव पनि आजसम्म नेपालीहरूले
पढ्न पाएका थिएनन् । त्यो दुःखका कुरा हो । तर यतिको वर्ष-
सम्म लुकेर बसी ऐले भुल्केको यो रत्नको भुल्क्याइ निरर्थक
होबन्--पारखीहरूको नजर पच्यो भने !

→ कसल दीक्षित ।

श्री दरवार, पुलचोक ।

२०१४-११-२६-१ मा

...

छपाइ बारेमा

यो किताबको कुनै नाम थिएन । त्यसैले यसलाई एउटा नाम दिइयो—“जङ्गबहादुरको बेलाइत यात्रा” । “बेलाइत” को अर्थ यहाँ इङ्गल्याण्ड मात्र होइन, (जस्तो कि अचेल छ) । जङ्गबहादुरको समयमा, शायद जे अर्थ थियो यो शब्दको त्यही अर्थमा यो यहाँ लिइएको छ । त्यो बेला यसको के अर्थ थियो भन्नालाई यो शब्दको व्युत्पत्ति खोजनुपर्छ । “बिलायत” भन्ने अरबी लब्ज हो । उर्दूमा आउँदा यसको माने “विदेश” हुन्छ । उर्दूको लुगत (कोश) मा “बिलायती” को यति अर्थ दिइएको छ— विदेशी, युरोपियन, इङ्गलिस, पर्सियन, टर्किस या चाहनिज । यसबाट नेपालीमा पनि त्यस ताका यी सब अर्थमा “बिलोयत” को प्रयोग हुन्थ्यो होला भन्न नसके पनि यति त सजीलै संग भन्न सकिन्छ कि समुद्रपारिका मुलुकहरूलाई बेलाइत भन्ने रिवाज त्यो बेला हुनुपर्छ । यस किताबमा ११ टापु बेलाइत र १२ टोपी बेलाइत भनेर छुट्टाएकोबाट पनि यो कुराको पुष्टि हुन्छ ।

यस किताबलाई मुद्रित गर्दा गुरुकापी जस्तो दुबहू नगरी वाक्य, प्याराग्राफहरू छुट्टाई विषयवस्तु अलग छुट्टिने गरी शीर्षक र उपशीर्षक दिई पढ्न सजिलो बनाउन खोजिएको छ । विरामचिन्हको न.मै. नभएको लेखोट पढ्न पाठकहरूलाई निकै असुविधा होला भनेर विरामचिन्हहरू हाल्ने साहस गरिएको छ । तर इतिहासकार र भाषाशास्त्रीहरूको मुद्रिताको अग्रगण्य विराम

चिन्ह इत्यादिको थपथाप वाहेक भाषाको हकमा जस्ताको-तस्तै उतार्ने कोशिश गरिएको छ । पद-न्यास र पद-विन्यास बाहेक यसमाका अरू ह्रस्व, दीर्घ, ट र त इत्यादिको कुनै शुद्धि गरिएको छैन । शब्दका हकमा रेफ छुटेका र शिर्विन्दु छुटेको स्पष्ट थाहा हुने ठाउँका रेफ शिर्विन्दु इत्यादि थपिदिइएको छ । त्यस्तै सार्नाको गफलतले मात्र भएका जस्ता भूलहरू, जस्तो कि, "सुनिन्द" का सट्टा भएको "सुनिन्द", "वाहाड" को सट्टा भएको "वाहाड" इत्यादिलाई सच्याइदिइएको छ । अरू, नेपाली उच्चारणले वयान गरिएका अंग्रेजी नामहरू कतै नोटेशनमा खुलाइएको छ (उदाहरण: जिवपार--जिब्राल्टर; प्रिन् साल्व्ट--प्रिन्स अलबर्ट ई०) र कतै जस्ताको तस्तै छाडिदिइएको छ (उदाहरण: रिचमण्ड टेरेसको रिजवन्त क्यारेज घर; फ्लेव्लो को फाटन पुल ई०) ।

जे जति गरिएको छ साधारण पाठकलाई पढ्दा सजीलो होवस् भनेर नै गरिएको छ । भाषाको इतिहासको खोजी गर्न चाहनेहरूको लागि त गुटकापी न प्रकाशकसँग सुरक्षित रहेको हुँदा केही अपठेरो पर्देन होला जस्तो लाग्दछ ।

—सम्पादक ।

धन्यवाद

श्री बालकृष्ण समज्यूलाई यस किताबमा परेको जङ्गबहादुरको तसवीर यसमा राख्न अनुमति दिनु भएको मा,

कुमारी ज्वाला समज्यूलाई उहाँले सो तस्वीरको यति राम्रो प्रतिलिपि उतारिदिनु भएको मा,

पशुपति-प्रेस-परिवारलाई यो किताबमा राम्ररी चाख लिई काम गरिदिएको मा, र

श्री श्याम प्रसाद लामिछानेज्यूलाई प्रुफ सम्बन्धी सबै भार बोकिदिनु भएको मा

मुरी मुरी धन्यवाद ! ! !

—प्रकाशक ।

जंगबहादुरको बेलाइत यात्रा



SKETCH in the mortar Battery
June 23 '50

(City by
Jwalik Bama)

Nepalese Ambassador
Jung Bahadur

by
George Bryant
"Campion"
(1796-1870)

“... गोर्पा भन्याको ठुलो रह्याछ...”

(सं० २०-२१)

प्रस्थान

यालाको उद्देश्य

स्वस्तिथी मद्राजकुमार कुमारात्मज श्री प्राइम्मीनिधर याण्ड कम्प्यांडर इन चिफ जनरल जङ्गवहादुर कु.वर राणाजीवाट सम्बत् १९०६ सालमा तजविज गर्नु भयाको अग्रज पात्साहाको र हाँस्रो सीवाना जोरियाको छ। इन्को फौज, पल्टन्, षजाना, हात्हतियार, मुलुक, दौलथ, आम्दानि षर्च, यिति वन्दोवस्त क्या रहेछ, पात्साहि तषत् वेलायेत् काहा रहेछ, लन्डन् सहर कस्तो रहेछ, ताहाका भा- रादार दूनिया गैहको मीजाज कस्तो रहेछ, आजतक् हिन्दूस्थानका मानिस् लन्डन् वेलायेत् पुगी आयाको कोहि छैनन्, इन्का मुप जमान् अक्वारको वेहोरा सुन्दा सारा हिन्दूस्थानका राजा नवाव पात्साहाका मुलुक लीदा पनि अग्रजका अवस्थान अग्रजका बाद- साहका बल पराक्रम तहकीत गरि चिन्ह हिन्दूस्थान, मध्येस, पाहाड भोट, चीन, कसैले सकेनन् । अव श्रीभगवान्को कृपा भया चार धाम पनि गरूला हिन्दूस्थान वेलायेत् ११ तापुका पातसाहाहरूका वेहोरा कार्पांना क्या रहेछ बुमुला । वेहोरा बुझि दोस्त पनि गरूला भन्था मनसुवा पनि गर्नु भयो र आपना माहिला भाई श्रीमद्राजकुमार कुमारात्मज श्री कम्प्यांडर इन चीफ जनरल ववहादुर कु.वर रा- णाजिलाई मुलिक कार्पांना, जंगि फौज पल्टनको भारा अपतीयार गरिदिया । आपना साथमा भाई श्रीमद्राजकुमार कुमारात्मज श्री कर्णेल जगत सम्सेर जङ्ग कु.वर रानाजी, श्री धीर सम्सेर जङ्ग कु.वर राणा जी इ दुइ जना र बडा कपतान् राणमेहेर अधिवारी

काजी करविर षत्री, काजि हेमदल थापा, काजि डीझीसिं वस्न्यात् लेफटेन् लालसिं षत्री, लेफटेन करविर षत्री, लेफटेन् भिमसिं राना, सुब्बा सिधिमान् राजभडारि, सुब्बा सिवनरसिं, षरिदार पृथ्वीधर पाध्या र—औ हुदा सिपाहि केटा स्मेत् जम जना २५ आठमी जीलीफमा ली मुलुक सयर गर्नालाई श्रीमद्राजकुमार कुमारात्मज श्री प्राइम मीनिष्टर याण्ड कम्प्यांडर इन चिफ जनरल जङ्ग वहादूर कुवर राणाजिवाट् सम्बत् १९०६ साल माघ मैनहाका तारिष ४ का दिन चिसापाशि कील्लाको वाटो गरि सवारि भै खाना भै बक्सनु भयो । सिकार बेलद्वै पथरघटाका जंगलमा पुगि ४ हाति पक्रनुभयो । २।४ वाघ र हरिन्हरू डेरै मानुं भयो । ताहादेखि कडरवना गडि छाडनिमा प्राउला गर्नु भयो र ताहाका रैतीहरू आई सामेल भया । सबैहरूलाई षातिर गर्नु भयो । केहि रकम् कलम् पनि छोडी रैयत राजि राषी ताहावाट खाना भै आफ्ना मुलुक छोडी अंग्रेजका मुलुकमा ढाका भन्याको गाउमा फौज पलटन् स्मेत् ली छाडनि डेरा गरिबक्सनु भयो ।

पटना र कलकत्ता

तेस्तै रीतले ७ दीनमा पटना सहर कील्ला कमरेमा श्री माहीला साहेवका हवेलीमा बास डेरा पन्यो । ताहावाट दानापुर गोला घर उत्तर तर्फका कोठीमा डेरा पन्यो । ताहाका अंग्रेज वडा साहेवहरू आई वडा षातीर गन्या । फौज पलटन् षडा गरि १९ तोपको सलामी गन्या । सबै वनिजा मुल्कीसाहेवान्हरूले षुसी भै मीजात् गन्या । अब हजुर विलायत जात पाउ लागनुभयो, अब दुइ सर्कारको एक चित्त दोस्त रहला भनि पलटन् दुनीजादार सुष भोग गर्नु सबै कुराको वडिया होला भनि वडा षुसि भै षातिर गन्या । अब

वाटालाई चाहीन्या भदत् जो चाहींछ फर्माउनुभया हामी ताकीत गर्छौं भनी बिनती गर्न्या । सवारिलाई धुवावसको जाहाज र रसद चाहीन्या सराजाम् तयार गरि १ कपतान पाउ रष वारिमा षटाई दी खाना गरिदिया । अग्निबोटमा सवारि भै सुन्दरवनको वाटो गरि कलकत्ता तर्फ पाउ लाग्नुभया ।

११ दिनमा कलकत्ता सहरका धानपाल घाट्मा उत्रनुभयो । तेस वषत्मा कस्तो भयो भन्त्या कलकत्ता सहरका फौज पल्टनुको परेत् पडा थियो । वादसाहि वाजा बजाउन लाग्याका थिय र तोपका बडाइ हुन लाग्याको थियो । अंग्रेजिका मुल्की साहेवान्, मीम साहेव, लेदि साहेवहरू बगिका सवारी भै आयाका थिया । सहर-वासी छोटा, बडा विलकुल सामेल थिया । सवा लाष आदमिको भीड थियो । तेसै वषत्मा बडा साहेवहरू आई टोप उतारि पातिर गर्न्या । बडा षुसिनामा भयो । अव लंडन् वेलायेत पाउ लाग्नुभया पछि दुवै सकारिको वडिया भयो । पछि परन्तुसम्म एक चित्त रहन जाला, दोस्तमा षलकल हवन । २ तर्फका भारादार, फौज, पल्टन्, महाजन, दुनीदार सबै राजी रहनन् । आजसम्म हिन्दुस्थानका पातसाहा, नवाव, राजा, भारादार कसैले वेलायेतको मनसुवा गर्न्याका थोयण । आज हजुर बडा प्रतापी अकलमन्द हुनाले वेलायेत जानाको मनसुवा राषनु भयो । बडो फाइदा हुन्याछ । क्या अर्थले भन्त्या, जस्तै महतारिका गर्भमा दस भास रहदा केहि देषिन्दैन, जन्म भयापछि नजर षुल्दा पृथ्वी, आकास, चन्द्र, सुर्यको धर्म नपाउदा त्यो बालषलाई बडो आसर्ष्य हुन्छ, तस्तै गरि पाउ लाग्नु हुदा वाटामा समुद्रको वाहाड हुन्छ, नाना तहको जानवर देखीछन् । समुद्रको स्वभाव बुझदा आफुलाई ढेरै अकल बढछ । वीचमा ५१६ पातसाहाको मुलुक देखीछन् ।

बेलायत पुण्यापछि बाह्य तीपी बेलायतका रजीडन्ड, भारा-
 दार, महाजन बस्याका छन् । तीनहरसित भेट मुलाकात हुदा त्यो
 मुलुक देषदा ढेर फाइदा हुन्याछ । अब उप्रान्त हजुरलाई जो
 चाहिँछ सो माफिक फर्माउनु भया हामी ताकीती गइला ।
 सहर फलकतामा भयाको चिजवीज नजर हु छ भन्या नजर
 गराउला औ गढि, कील्ला, फीज, पल्टन्, षर्षजाना, हात हति-
 थार, कलधर, नाच, तमासा, नजर गराउला । हंजुर जाहा पाउ
 लागनुहोला साहेवान्हरू वडो पातीर गर्नन् । बेलायत जादा
 वाटामा वडावडा सहर छन् । ताहा वडो साहावान् लाठ टुक जणैक
 कणैक बीज जगा जगाका पातसाहासित भेट मुलाकाद् होला ।
 हजुरलाई १९ तोपको सलामी दिनन् । गढि, कील्ला, नाच, तमासा
 फौज, पल्टन् नजर गराउनन् । जगा जगामा जाफत गर्नन् । वडो
 पातिर गर्नन् भनि लाठ डिपटि पारमीन्ट कौसलीया साहावान
 गैहले किन्ती गन्या । डेरासम्म पुन्याई डेरामा झारू वडारू गन्या
 टहलु वार डेहलीमा पहरा राधि बिदा भैगया ।

भोलीपल्ट असि गोटा षसि, १० मुरि चावल, यही भंसार
 च्यूरा, नुन्, घ्यू, तेल, बेसार, हलवाईका रोती, मोरवा, अचार,
 दही, केराउ, पोसानी, तमाषु, पान, सुपारि, फलफुल, मसला जो
 चाहिन्या सराजामसग भारि ज्याफत, दीया । नेपालदेधि पाउ
 रवारी गयाका रैफल पल्टन् वादसाही बाजा बजाउन्या बाजा-
 बाल लाजिभ्र गैह, ताहा रह्याका टहनुवा गैह, हेहुडीदार वारिका
 मालि ६०।१० जना सबैलाई २०।२५ दीनसम्म षान्या सराजाम
 पुग्यो याद रह्या । तादेधि २ गडी रात जादा श्री प्राइम मिनिष्टर
 साहेव उनैका २ भाइ पगरि गैहलाई नाच तमासा हेर्न आउनु ।

भन्या लाठवाट निमता पठाया र पाठाउ लग्नुभयो । सबै पगरि स्मेत् दर्वारमा पाउ लाग्नुभयो । ताहाका साहवानहरू तिनका मीम लेडी साहेवहरू भारि गहना पोसाक लाई हजार वाल सय वादसाहि वाजाका चालमा बैठकमा नाच तमासा गर्न लाग्याका थिया । तेस वीचमा श्री प्राइम मिनिष्टर साहेव पुग्नुभयो र लाठ साहेव लेडी साहेवहरूले गुडुमानी घातीर गरि कुर्सिमा वसाई नाच तमासा देषाया । ताहा पान्वा सराजाम तथार थियो र लिषान वस्या र सबैले हातमा श्रापका प्याला लि वस्या चकसाहेव टन्थो^२ र कुइत वीकटुरियाकि जैरहे, प्रिन्सालवट्की^३ जैरहे, लाठ दिलहुसिकी^४ जैरहे, नेपालका श्री प्राइम मिनिष्टर याण्ड कम्पांडर इन चिफ जनरल जङ्ग बहादुर कुवर राणाजीकी जैरहे भनि चारका नाउ प्याला उठाई सबैले षाया । भोज पादामा यस्तो रीत रहेछ ।

भोलिवेर कलकत्ता सहर छाउनी, अडा, कील्ला, वाघवर्गचा तलाउ, सहर, बजार, पानिका बलघर, कपडा बन्या, केप बन्या, रुपैयाका टक मान्या, पैसाका टक मान्या, चीटि कागजमा छाप मान्या कलले गन्या काम् भीत्र बाहीर सबै अनौडा काम देषाया । ताहादेषी श्री प्राइम मिनिष्टर साहेववाट् म श्री जगन्नाथजीको दर्सन गर्नु जांछु । जगा जगा मियानाको डाक वसाई देउ भनि मर्जी भयो र वही घडी डाकको रमाना भयो । कलकत्तादेषी ४ दीनमा ठाकुरका पुरिमा पुगि दर्सन गरि नित्य पुजालाई चार हजार रुपैया अठका राषी चार दीनमा कलकत्ता दाषील हुनुभयो । ताहादेषी २०२२ दीन मुकाम भयो । जो चाहिन्या सराजाम

१. शराब (रक्सी) ।

३. प्रिन्स अलवर्ट ।

२. (?)

४. डलहाउसी (?)

असबाव हैटन भंन्या धुवा कलको जाहाजमा भर्ता गरि तैसै जाहाजमा सवार भै वेलायेत तर्फ पालनुभयो ।

जहाजमा

त्यो जाहाज कस्तो थियो भन्दा २०० हात लामो, ५० हात गज, ७ हात उचा, हजार बाह्र सधै मानिस बस्याका थिया । जिय पीछे पलग, वीह्रघाउना, पान्याकुरा १ दीनमा ३ वषत मे वा पनि हाल भात पाया रोस्टि, मासु, घ्यू, चिनि, फलफुल ज्या इच्छा छ सो पान दिँदन् । जाहाजमा वातसाहि बाजा तयार छन् । अंग्रेजका मीमहरू, साहेवानहरू नाच तमासा गर्दन् । कोही बन्दूकको तारा हाँदन्, कोही किताप पढदछन, कोही कौसिम बसि हावा पाँदन्, कोहि देसदेसका कुरा कथाहा शास्त्रका कुरा कीताव हेर्दन् । बाह्र सधै मानिस तैस जाहाजमा रह्य का छन्, अपना काम गर्दन्, पल्यामल्यां कोही गर्दैनन् । एक मानिस पनि बोल्दैनन् । पल सिहरू कोही मर्दवान ट कछन, कोही घडीमा दन्, कोही जहज फर उल्या बलमा वरय का दन्, कोही दुर्वेन हेरि बस्याको दन्, कोही गोलब ल दन्, कोही पान्या सराजम तयार गर्दन् । कसैले जलका जन्तु, पसि, भेडा, बोक प ल्याक ल ई अहरा पनि दिँदन् । कोही दुहुना गाई, घोडा जाहाजका लगरमा बस्य का छन् । वषतमा तीनलाई घासदाना दिँदन् । कोही जाहजका लगरमा बस्य का दन् । वषतमा चढाउदन्, वषतमा पस लददन् । त्यो जाहाजमा चर तोप रह्य का दन् । ती तोपमा गोलंदाज, पलासि अठौ प्रहर तयार रह्य का दन् । वषतमा तोप हान्दन् ।

जहाजी डाकुका भयले डाकुसंग लडाइ गर्न भनि ति तोष रह्याका छन् । अपना अपना काममा रजु रह्याका छन् । कसैले अहाउनु पर्दैन, अपना पालासित आउँ प्रहर षडा छन् । यस्ता रितले जहाज चलाउदा रात दिन गरि २ सय कोस हीड्दछ ।

यस्ता रितले हिड्दा निरालये समुद्रमा पुग्यो । डाडा, पाहाड, रूप, वृक्ष, जमीन कहि छैनन । जलैमा सुर्य उदाउछन, जलैमा अस्ताउछन ! जलका माछा तोरि चरा जत्रा २३ हजारका फौज गोलीका दरेससम्म उडन्या कोही माछा वल्लेल जत्रा बगाल वा बगाल उड्दै भागन्या । १ वयल भन्याको माछा नजिकमा देखीयेन ४१५ कोस टाढा तेस माछाले मुषको पानि बहीर सास फेर्दा फल्याको धरहरा जत्रो अलमो फोहरा छाड्याको देखिथ्यो । त्यो जाहाज चलदा पछिलतिर हीर्दा दहि मथ्या जस्तो सपेत् कोस भर सम्म जहाजका रूलका जोरले समुद्र मथिजादा फीन उठन्या, हावा आउदा बडा बडा पाहाड जस्तः समुद्रको लहरि आउदा जाहाज कल ठाडो कैले तेह्रो हुदा कसैलाई रिगटा लागन्या, कसैलाई वान्तः हुन्य, कसैलाई भत नरुचन्य, साह्रो हावा अ उदाः सुत्यामा पलंगवट पसाउन्य, थापलो ठोकीन्यः उडालन पलंगका बुट्टा समाती अडिनु पर्न्या । हावा नलाग्दा भन्या बडा आनन्दसित कौसिमा हावा पाई समुद्रको तमासा हेर्दै यस्ता रितले रहनुहुंथ्यो ।

रोजका बन्दुकका गोली दुइ तीन् सय श्री प्राइम मिनिष्टरवाट समुद्रमा बोतल फाली कैल्हे समुद्रलमा बोतल भुंदाई चादमारि गर्नुहुंथ्यो । अग्र जहरू पनि हामी बन्दुक हानामा पुव छौ भन्याः

१. हेल (?)

सेषि भदाका जोरि आउथ्या । कसैले सकेनन् । सबैले बहुत वयान
गन्या । ती अंग्रेज, मीम, साहेवानहरू आपस्मा कुरा गथां
मिनिष्टर साहेब उमेर भन्या कचा छ, काम भन्या नजान्याको केही
छैन । कुरा पनि बहुत हुंस्यहार, दीलका पनि बहु मुरा भयाका छन् ।
कुरा गर्दामा भन्या सबैलाई मोह गराउने यस्तो मोहरूपी छैन ।
षादामा भन्या कसैलाई हेर्न दीदैनन्, पनि छुनन् दीदैनन् । केही
मेवा, भाजी, तरकारि, फलफुल भडारवाट दीलई लाटलुट होला
भनि दीदा गर्छन् । गाइ पनि आफै दुहन्छन् । उमेर भन्या वडावडा
वादसाहाका जस्तो राषछन् । कुरा गर्दा वडो सेषिसित बोलछन् ।
हिन्दुस्थान्ती जस्तो लाचारि छैनन् भनि आपस्मा कुरा हुदा जान्या
जान्या अंग्रेजले भन्या—प्राइम मिनिष्टर सुतंतर राजका हुन् । इन्का
द्वारमा राजादेशी मनि इमाथी अरू कोहि छैनन् । जंगि, मुलकि
प्राइम मिनिष्टर कौसलदेखि माथीका हुन् । यस अर्थले आपना
मदत्ता रहाका छन् भनि जान्याहरू भन्छन् ।

कलकत्तादेषि ६ दिनका वाटा समुद्रका कीनारामा चिनापट्टन
सहर भारि गुलजार रहेछ । तहा वडा—वडा महाजन वस्याका
छन् । ताहा येक लाठ साहेब चार पल्टन् ली छाउनी हाली वस्या-
का छन् । ताहा अग्निबोट जाहाज यक दीन समुद्रमा मुकाम गरि
रसद, पानि भजीतकोरि^२ पथरका गोल जाहाजमा भरि लंका टापु-
सम्म पुगन्थ्या गरि चाहीन्या चीजवीजानु पर्न्या रहेछ र जाहाज
कीनारा भयो । ताहा लाठ साहेबले नेपालका श्री प्राइम मिनिष्टर
साहेवलाई लयनगडा गरि सलामी गन्या । १९ तोपको वडाई

सलामी गन्या । लाठ आपनु वगीमा चढि भेट गर्न आया । मुल-
कात्त भयो । बहुत षातिर गन्या । डेराडंडा पान्या चिजको जाफत
गन्या । ताह, गढि, कीछा, सहर, छाउनी, हाट्, दोका १, वजार,
फौज, पल्टन् सबै देषाया । ताहाका छोता वडा मानिस् सामेल भै
सलाम गन्या । लाषौ मानिसको भीडा भयो । ताहादेवी लंका
टापुतर्फ सवारि भयो ।

लंका र एडेन

७ दीनमा लंका टापु पुगनुभयो । तहा पुग्दा कस्तो भयो
भन्या सवा लाष मानिस सामेल थिया । वडा मानिस् घोडामा
सवारी भै आयाका थिया । मर्दाना जनाना बराबर थिया । येक
तर्फ छाउनी पल्टन् षडा थियो । वातसाही बाजा वज्ज लाग्याको
थियो । तोपको सलामी हुन लाग्याका थियो । तसै वी बमा जाहा
लाट् साहेव सवारिलाइ वगी ली भेट मुलाकात गर्न आया । उनका
साठमा अरू वडा साहेवहरू पनि थिया । ती नेव लका श्री प्राइम्
मिनिष्टर साहेवसित आई हातमा समाति गुडमानि सलाम गन्या ।
षयेर भेट्मी प्याट् भयो । एक वगीमा सवारभै सहर, छाउनी, हाट्,
वजार, गढि, कीछा, फौज, पल्टन्, वर्षजाना सबै देषाया । परेट्मा
सलामी गरया । डेरामा लगी सब चिजको जाफत दिया ।
आफ्नाआफना घर गया ।

त्यो मुलुक कस्तो रहेछ भन्या जंगल रहेछ । जंगलभित्र सहर
छ । तेस सहरका वजारमा चिज वस्तु कोही थाहा ठेगाना छैन ।
भाडाको वजार, कपडाको वजार, पत्थर, काठ, गोलको वजार

१. ताहा (?) २. गुड मनिङ् ? ३. ?

भरिपुर्ण भयाको अति गुलजार छ । तेस जंगलमा मसला स्वाद, सुपारि, मरिच, जायफल, छोहरा, वदाम, नरिवल, सुषमेल, सपुन मसला छन्—मैवा, आँप, कटहर, सुनतला, नासपाति, स्याउ, दाष, दालिम्, अगुर, पेस्ता । तेस जंगलमा हाती, गैडा, जरायो, बाग, भालु पनि बहुत् छन् । चराहरू पनि जात—जातका छन् । तेस जंगलका तापुमा १ दीनमा ३ काल छित । बाह्र मान् बरोबर रहेछ । बेहान प्रहरमा जादो हुन्थ्यो, सितकाल मध्यानमा गर्मी हुन्थ्यो, पुसकाल चौथा प्रहरमा वर्षा हुन्थ्यो, असारको मेघ भै गर्जन्थ्यो, बीजुली चमकन्थ्यो, बान्हे सैन्हा घेत रोपन्थ्यो धान पाकडो रहेछ । गडिको पर्माना रातदीन बरोबरति घडि सबै हुन्छन् ।

अघि तेस मुलुकमा राक्षसकी राज रहेछ । राक्षसको प्रत्य भयो पछि ४ सय वर्ष बैरान भयेछ । फेरी सिजाली मल्ल मानिन् ताहा आई रजाई गन्याछन् । पछी ति सिजाली राजा २ भाईले मुलुक बाडी दुई राजा भयो छन् । फेरी यक्ष भन्थ्यो अर्कै तापुका वादसाहले त्यो मुलुक मारी जक्ष राजा भयाछन् । जक्षलाई माडी अंग्रेजले रजाई गन्याका रहेछन् । अंग्रेजका एक लाठ् साहेब, ४ जणल, गोरघ पल्टन्, काला पल्टन् राषी छाउनी वनाई बस्याका रहेछन् । त्यो जगा धेरै बैरान छ । गुलजार हुदैछ । तेस टापुमा २ दीन मुकाम गरी ८ दीनलाई भारा, तर्किरी, रसद, पानी, गोल जाह जमा भरी ताहादेशी पस्चीम् रस्ता चलां भयो ।

८ दीनमा अइछन् भन्यो तापुमा पुगीयो ताहा अंग्रेजका चार पल्टन् गोरा रह्या छन । एक जर्णल, एक कर्णल सालीक रह्याछन् । ज.ज बीनाश पुदा तोपको सलामी दीया । पुतला तोप कुथि लाई साना जाहाजमा चढी ती जर्णल, कणल भेट्—गुलाकाट् गन आया ।

बहुत धातीर गन्या । तेसै जगामा बीस्तार बीन्ती गन्या । त्यो तापु कस्तो छ भन्या पत्थर मात्र छ । ताहा रूप वृक्ष, भार पात केही उम्र दैन् । माटो छैन । तेस जगामा अंग्रेजहरूको जाहाज आउदा जाहाज दाकुले लुती भागि समाती दिदा ताहाका बादसाहासित लडाइ गरि जीती तेस जगामा ४ पल्टन् राषी गढी कीह्ला बनाई अंग्रेज वस्याका छन् । ताहा भाजि, तर्कारि, साग पाट्, फलफुल्को बधैचा बनाई भाजि, तर्कारि लाई नीर्वाह गरि वस्याका छन् । वरावर पहरा पोषि वाख्द हाली पहरा पोषि गढी कीह्ला बनाउन लायाको छ । अंग्रेजका हीकमतलाई सारा जाहानमा सकदैन् ।

इजिप्ट र माल्टा

ताहादेषी आठ दिनमा सुइज वादसाहको मुलुक^१मा पुगीयो । तेस जगामा जाहाज फिरिन्द्रो रहेछ । त्यो जाहाज वेलायत् पुग्दैन् । ताहा देषी ३० कोस जमीनमा वस्ति पनि छैन, पानी पनि छैन । तेस जगामा सुइज वाछा^२लाई अंग्रेजले तीन लाख रुपैया दी त्यो ३० कोस जमीन्मा ६६ घाडा लाग्याको वगी ८ डाक राध्याका छन् । कलकत्तादेषी गयाको जाहाजका मानिस, असवाव ती डाकका वगिमा चढाई ६ प्रहर^३मा अलषजजरिनदीमा पुन्याइदीया । ताहा १ वडो सहर छ । बादसाह तेहि सहरमा वस्याका छन् । मुसलमानदेषी अर्का जात छैन । मानिस राम्रा-राम्रा छन् । जनानाहरू मुष कपडाले छोपी हीडदछन् । तेस जागामा भाजि, तर्कारि, फलफुल, गहुको पेत्री गन्या समर्थ जगा छ । हात, दोकान, बहुत् गुलजार सहर छ । पर्षाल मजगुत जगा

१. इजिप्ट (?)

२. बादसाह ।

३. प्रहर = ३ वण्टा

४. अलेक्जेंड्रिया (?)

रहेछ । ताहाका बादसाहाले श्री प्राइम् मिनिष्टरलाई मुलाकात् गरि बहुत षातिर गरिया । मासिना चावल, आटाहरू, चीनि, भेवा प्रसस्त भरि जाफत दि ताहा १ दिन मुकाम गरि नील नदीका साना जाहाजमा वहिता^१ गरि समुद्रमा पुगे र ताहा वेल्स^२त्वाट फिरोजा भन्त्याको ठुलो जाहाज आयाको रहेछ । तेस जाहाजमा सवारि भै चलान भया ।

७ दिनमा माल्टा भन्त्या सहरमा पुग्दा क्या त्भासा देपीयो भन्त्या समुद्रका तीरमा अनौठा घर, सहर, बजार, गधौ, कीछा भारि बजार, अनौठा चलन, पोसाक, वाध-वर्गचा, ताहाको पेती, ताहाको जनावर मानिसहरू देषदा अति सुन्दर जनानाहरू पनि आइ षचीत् भयाका भारी गहना, पोसाक लायाका चंद्रमा विच जस्ता मुष, तेलका घारा जस्ता नाष, कपालपज^३ जस्ता नेत्र भयाका अति सुन्दरी जो देष्यो उस्तै । बीलायतको नजिक् हुनाले केहि भलक देषदा पनि जयना^४ जस्तो । वहादेषी छ् दीनमा जीवपार^५ भयाको सहरमा पुग्यो । १ पल्टन् ताहा बस्याको रहेछ । त्यो जया देषदा पनि केहि मोह गरायो । ताहा ५ घंटा वसि कुच भयो ।

१. (?)

२. गडी ।

३. कमलपत्र (?)

४. सपना ?

५. जिब्राल्टर ?

बेलाइतमा

लडन प्रवेश

४ दीनमा बीलायत् उत्रन्या घाड्मा पुग्दा कस्तो भयो भन्या सपनामा पो आञ्चू की अथवा धर्म कमायाकी भन्या पछी इन्द्र सन मा पुगीन्छ भन्था इन्द्रासन यहि हो की भन्या जस्तो लाग्दन् । क्या अर्थले भन्या ताहा अति राम्रो सहर छ । ह त, दोकान्, वाव—वगैचा ताहाका मानिसको रूप देपदा ज्या देख्यो तसवीर देखिन्या । ताहाका जनानाहरू श्री प्राइम् मिनिष्टर साहेवका नजीकसा आई सलाम गन्या । तीनका रूप देपदा मीज्याद, पातिर गन्याका सुन्दा इ अपसरा हुन् की भन्या जस्तो लागन्थ, चंद्रमाका विम्ब जस्ता उज्वर मोहडा, वडा—वडा लामा नेत्र, तेलका धारा रुहि नाक्, घाटीमा तीन रेखा भयाका, हातीका सुड् जस्तो छाति, कम्बर छिन्याका, जांग फुवयाका, वडा 'पल्लेवर' उच्च, पान पाया जस्ता लाल ओषा^१, मिल्याका दात । पोशाक—लहंगा, मोजा, पंजा, रुमाल, कपलमा अति सुन्दर टोपी, गह^२, कुचीन्, साटन्, रेसम्, काला धत्तुका झलर भयाको पोसाक आगमा रसाया जस्ता मोल्याका, वडा हिसि भयाका, नम्र भै वोलन्या । १२ मात्र होइ-नन्, सबै उस्तै छन् । यस्ता रीतका मानिस हजार बाह्र सय आइ पडा भया । नराम्रा दुवला देखनु कोहि छैन् । जो मानिस देख्यो

१. ?

२. ओठ (?)

३. गह्वर (?)

रात्रो, ज्या चिज देख्यो रात्र देषिंछ । यस्तो तमासा देषदा सत्र
लाई मोह भयो ।

यस्ता जगामा जाह, जदेषी उत्री यक वडा हवेलिमा डेरा भया
र वीह नको भान्साको तयारी हुन लाग्याक थीयो । श्री प्राइम
मीनिष्टर साहेववाट मेगलोट् भन्याका अंग्रेज जर्णलका छोरा १ थीया,
लेफटेन लालसिं अंग्रेजी पढनाका हुसीयार थीया, इ २ जना-
लाई ताहादेषी लंडन सहर ४० कोस भोली हामी आउला तीमीहरू
अँल्ले रेलगाडामा चढिजाउ वाह्न सर्कारवाट डेरा घटायाको भया
हेरि फवर ल्याउनु नषटायको भया यक असल् घरको ठेकाना गरि
आउनु भनि दुइ जना गरि आउनु भनि २ जनालाइ पठाउनु भयो
र गया ।

४० कोसको वाटो रेलगाडामा सवारी भै जादा ५ घडिमा
पुग्या छन् । वाहाका कारीदाहरूलाई सोध्या र आहा डेरा तयार
छ, श्री प्राइम मीनीष्टरको सवारी अँल्ले भीकाउछ भन्या छन् र
तारमा गै तारवाट ताहा गोर्षाका श्री प्राइम मीनीष्टर साहेव आ
पुगनु भयछ, आहा रिबन्ट कारिज घरमा डेरा घटायाको छ, रेल-
गाडामा सवारी गराई चलाइ ल्याउ भन्या के वरतर साहेवलाई
तारमा कुरा तिन मीलीटमा आयका छन । त्यो साहेव डौडी
आयो र लंडन सहरदेषी हुकुम आयो, अँल्ले रेलगाडामा सवारि भै
५ घडीमा ४० कोस लंडन सहर कारिज घरमा आइपुगनु भयो ।
त्यो घर देषदा बहुत खुसि हुनुभयो ।

डेरा र शहर

बीलायत सहरमा श्री प्राइम् मीनीष्टर साहेबलाई डेरा कस्तो षटायाको रहेछ भन्या बहुत् रमाइला ठाउमा लंडन् सहरका विच-
मा तीमस^१ नदिका तिरमा रीजवन्ट वयारिज भन्याको नामोद
घर रहेछ । त्यो घर कस्तो छ भन्या पत्थरको गाडा^२ पथरैफो
छाना, ब्रजलेप लाग्याको, पतला भयाको, उतरतिर सुन्दर बगैचा
तीमस नदिको 'पाहाड, पुर्वतिर अष्टवलपाना, दक्षिणतिर मूल गल्लीको
बाहाड^३, पश्चिमगरि वडे पतागीरि^४ ग्यास वत्तीको रोसनी जल्यो-
को, बाहाडघर चीत्रकार भयाको, कोठापीछे भुल, चादनि,
पलंग, विछ्याउन्या, सतरजि, गलैचा विछ्याइ राष्याको । मेच,
कबज जगा—जगम राष्याका छान् । काँचका झारि, कोपरा
त्यार छन् । कोठाइपीछे तसवीर तास्याका—कोठा २०।२५ छन् ।
भारी बैठक, तसवीर झडवती चारै तरफ वडा-वडा भैना
लाग्याको मेच हाल्याको, भारी गलैचा बोछ्यायाको, अती सोभा
भयाको बैठक छ । तेस घरका सुसान्या २ स्वास्नि^५लाई र २ लोग-
न्यालाइ दर्माहा मैन्हाको चलीस रुपैया स्वास्निलाई असी
रुपया, तेस घरको वाल मैन्हाका १२५०, तेस घरमा वसछन् उनैले
तीनु पछे ।

त्यो सहर कस्तो छ भन्या वषान् गरि सकनु छैन । सबै
लक्षणले जुक्त भयाको । तीमस नदी उत्तरवाहिनि भै वह्याकी छन् ।
३०।४० कोसको चौडा गीर्दा भयाको ज्यावद घर छन् । पक्कि

-
- | | | |
|---------------|--------------------|------------------|
| १. टेम्स । | २. गाहा (?) | ३. बाहाड (?) |
| ४. पटार्जनी । | ५. स्वास्नीमानिस । | ६. लाग्नेमानिस । |

ह.वेलि, सहरका बीचमा बेकम्मा घर १ पनि छैन । पथरैको गारो, पथरैको छाना, गारा, भीत्ती ब्रज लेप गन्याको छैन । पथरका भीगटि छानामा भील्याका सीसा ढाल्या जस्ता । सारा सहरै घर अमाका भाल लाग्याका छन् । सारा सहरका घरमा सुन-चादीका मौलम्मा गरि चीचकार भयाका छन् । चोक, पटांगीनी, गल्लि सारा पथरैले छायाका छन् । नाल देषनु कही छैन । भीत्रभीत्र दवाई तिमस नदिका निकाल्याका छन् । हीलो, धुलो, नर्क, कसि-गर देषनु कही छैन ★ घर घर चोक, पटांगीनी, साना वगैचा, फल फुल, पानलता लाग्याका छन् । रूपमा पहेलो पात छैन । भेमा सुक्याको पात छैन ★ सफा गरि राष्याका छन् । जात जातका फुल फुली रह्याका छन् । गल्लिमा तिनू सडक जोरि बन्याका छन् । क्या अर्थले भन्या एक सडकमा पंदल मानीस् हीडदछन, एक सडकमा घोडा सवारि चक्कि हिडछन्, एक सडक् वगीका सवार हिडदछन । रात-दीन बराबर, लाषी वगीका सवार बन्याकै छन् । आठौ प्रहर मानिस, वगि घाली हुवेन् । क्या अर्थले भन्या रात दिन एकै जज्यालो छ । ग्यास वलि गल्लिमा लयनका लयन् जल्याकै छन् । सारा घर-बरका ह्याल-ह्यालमा भररात वल्याकै छन् । १६ चंद्रमा जोति जस्तो तेज भयाका सारा सहरमा तिहार दिपमालीका गन्या जस्तो—सदा कोठा, चोटा, कौसी, अटाली, भडार, जाजखान, अस्तबलषाना, चोक, पटांगीनी तिमस नदिका वारी-पारि पुल साधु, सहर भीत्र बाहिर—सबत्र ग्यासवत्तिको रोसनि जल्याकै छ ।

★ ★ यति दोहोरिएको छ ।

अति सुखी जीवन

पापानि भन्याका नदिका पानि तावाका दुंग्रावाट तलाउमा बैचियाकोछ । तेस तलाउका वरिपरि सबै घरमा नहरलाई तावाका दुंग्रावाट भीक्याको छ । चाहीयामा टुटी घुमाइदीयो, पानी लीयो, फेरि बंद गरिदीयो । दाउरा भन्या तेस मुलुकलाई चाहीदोरहे (न) छन् । क्या अर्थले भन्या पथरको गोल हुदो रहेछ । तेल बलेभै बलदो रहेछ । सुघर पनि, सस्तो पनि । तीमस नदिका कृपाले जाहाजमा हाली ल्याउछन्, घर-घर पुन्यइदीछन् । त्यो गोलको पानि लंडन् सहरदेषी सय डेढ सय कोस टाढा छ । त्यो गोलले भात पकाउछन् । तापन्, मँगजीनको काम्, फलाम सिसा ढालन्या, धुवाका जाहाज चलाउन्या, ग्यासवत्ति जलाउन्या, नाना तहको कल चलाउन्या तेहि गोल छ । घर बन्याउना काठ, जाहाज—रेलगाडी बन्याउन्या काठ ज्यावड् १५ सय कोस समुद्र पारवाट जाहाजमा हाली समुद्रले ल्याई दीछन् । आगो, पानि, वतास अंग्रेजले कमारो तुल्याई राध्याको छ ।

तेस मुलुकका मानिस् भारी कोही वोकदैन । भारी जाहाज रेलगाडा, वगि मात्र वोकछन् । ताहाका मानिस् अति सुधि छन् । मैला फाट्याका कपडा कोही लाउदैनन् । आगमा मयल कोही राषदैनन् । ताहा पानिले सावुन घसि वुरुस लाई नुहाउन्या, सबैका मुष चंद्रमा जस्तो उज्यालो । पोशाक भन्या वादसाहदेषि तेली, घोवीसम्म यकै तर्फको पोसाक लाउन्या सबै । वडा २ को मात्र मसिनु घोटाको पत्रो मात्र छ, तलास सबैको यकै छ ।

१. (?) २. (?)

लोग्ग्याहरूका पोसाक तोप, कुर्ची, चुस्ता, गलेबंद, मोजा, जुत्ता लायाका । स्वास्निहरू छिटका भया साटनका लहगा, सटोटापो साटनका रूमाल बढनाका पंजा, मोजा, जुत्ता रंगिचंगी पोसाक स्वास्निहरूको तवर यकैछ । पोसाक लाउन, पान, थितीसग रहन्या, सुतन्या, उठन्या, कही जान्या सब घडीको प्रमाण छ । सबका साठमा घडी छन् । घर—घरका भीतामा घडि राखन्या, घरि टासीयाका छन् । कही गोर्जा, पर्षालमा पनि घडी टासियाका छन् । जाहा—जाहा हेर्न मन लाग्यो ताहा घडी देखीछ । छोटा-बडा कसैले ठुलो सोर गरि नखोलने, ठट्टा अर्काको उतारनि नीन्दा कोहि गर्बेन, भगडा गर्बेन । बडा सौलसीत् बोल्न्या, छोडा—बडासीत मीजाज राखन्या यक सै यक अकल्मन्द छन् । नाच—तमासा जगा—जगामा हुन्छ । जाहा नाच—तमासा हुन्छ, ताहा लाषी मानित्को भीड लाग्याकै हुन्छ ।

धाना, पुलीस्, रिपाही पहरा छन् । तस् रिपाही क्या गर्दन् भन्या सारा सहर भीत्र, बाहिर, दोवाटा, डेउडी जगा—जगामा घडि पहरा गर्दन् । आठौ प्रहर रम्न गर्दन् । चोर, डाँट, लुच्चा, भगरा गन्या भगडियालाई पक्री ल्याउनु; दिनमा कटि भर्दन्, कति जन्म-छन्, अरु मुलुकका मुसाफेर कति आनछन् त्यो घर ल्याउनु; लुला, लारा, काना, षोरडा कोही पक्ष नभयाका आया गरिपयाना लगी लौउ लेषाई बंद गरिदीनु उदि छ । सहर हुलदंगा काहि भयो भन्या पक्री ल्याउनु । बलले नपुग्या जलदि पवर थानामा ल्याउनु भनि सहिमान छ । यस्ता तहसित पुलीसको पहरा सहरमा ।

सब दुनीजा, फौज, पल्टन्, महाजन्, दोकानदार, भारादार, वादसाह, गरिवगुर्बा सारा जाहान् वडा पुमि मांझन् । आपना थीतीमा रह्याका छन् । इन दीनीमा रामाराज्य तेही मुलुकमा रहेछ । जौन गलिमा गयो हात दोकान् भारी-भारि छन् । जौन चीजवीज षोजो दोश्रो दोकानमा जानु पर्दैन । मालको मोल नीरप गरि मोल माल लेप्याको हुन्छ । रुपैया दियो, माल लीयो । मोल कसाकस गरुला भन पाउदैन । जो लेप्याको सदर छ । यस मुलुकमा यो माल छ, यो माल छैन भन्नु केही छैन । वाह वीलायेत्को चिज भयो जाहाजले बोकी ल्याउछ । हब वृक्ष, फलफूल, मेवा, अनाज, कपडा, भाडा, वर्तन, मुना, चादी, नवस्तन, जलका जानवर, थलका पशु-पंक्षि, पृथीवीमा भवने चीज, नक्सा, वीलायत्मा महजुदछ । अकलमन्द पनि इनै रह्याछन् । काळीगड, बेपारि, मालको पारष जान्या पनि, सुघर पनि, धनि पनि, धर्मसास्त्र निति-सास्त्र जान्या पनि, लक्षिमले देप्याका पनि इनै रह्याछन् । इनको रीस गरि कसैको निर्वाह छैन । इन दिनौमा देवता, राक्षस, दानव स्वर्गमा गयो छन् । यस मन्द लोकमा मनुष्यको मात्र राज्य रहेछ । यस लोकमा पनि इलिण्ड^१वेलायत्-मानिष धर्म सत्य रह्याको ताहि रहेछ भन्या जस्तो अरु मुलुकवाट जान्या मानिसहरू मान्दछन् ।

पृथ्वीको अंत कोहि पाउदैनन् तापनि चलन् वेहोरा सुन्दा देखेछ इनि दीनमा अंग्रेजका अकल लीन्वा वादसाह दालिया छन् । क्या अर्थले भन्या इनका जाहाजको काम, तोप, बन्दुकका काम, फौज-पल्टनको अयन्—अववायत मुलुक थियो । थिति, वैहीसीतको धर्म, टक्को सलतनत् वाहे तोपीका वादसाहाले लुकी चोरी सलतनत गरिलीय छन् र मन भीलाई काम बलीयो गरी रह्याछन् ।

१. मस्य (?) २. इङ्गल्याण्ड (?)

दृष्टांत हेर—लाहुरमा जाहासम्म रजितसिं धीयो ताहासम्म अंग्रेज-
लाई उनले चिन्हाको धीयो। अंग्रेज नोकरि पनि थीया । अंग्रेजको
मतलव पनि थीयो । पजाना, तोप, बन्दुक, फौज, पलटन् भारी
अयन्मा रष्याको धियो । मुषले सलतन् मीलाई पेट आफ्ना
बलियो गरि रह्याका धिया र उनको मजगुत्, उनको सलतन
देषदा अंग्रेजहरू गमन सक्त नथ्या । रजितसिं मन्थापछि लाहुरमा
आफ्ना घरमा सलतन् वीग्यो । अर्नमा कोही रहेनन । फौजले
मनपरि गर्दा लाहुर उड्यो । तसर्थ आफ्ना घर नमीली देस मील्दैन ।
मुलुक ढेरै देष्यापछि बुधि ठेगानामा आउछ । तेस वषतमा आफ्ना
राजेको सजगुन^१, वर्कत् अंसार गर्नु पछ ।

जङ्गबहादुरको स्वागत

१९०७ सालका जेष्ठ मन्हाका दीन् १५ जादा वेलायत् लंडन्
सहरमा श्री प्राइम् मीनीष्टर साहेव पुग्नुभयो । ताहा रिज वन्त
क्यारिज घरमा डेरा गर्नु भयो । ताहाका प्राइम् मीनीष्टर र कम्पांडर
—इन—चिफ, लॉठ साहेवहरू, टुकलिन्ट,^२ जर्णल, कर्णल, कंपनी
साहेवान्, पारमेन्ट कौसलीया साहेवान्हरू, भैयाद, वादसाहका
कांछा वावुहरू वेलायत् सहर क्यानात्तुदारहरू^३ श्री प्राइम् मीनीष्टर
साहेवलाई भेट—मुलाकात गर्न सर्व आया । बहुत षातिर गन्या ।
तपाईं आहा आउनाले वढिया भयो । क्या अर्थले भन्या हिन्दुस्थान
वाट तपाजी जस्ता ठुला मानिस् आहा कोही आयाको छैनन् ।
तपाजीको रवाफ देषदा आहाका छोडा—बडा सर्वलाई गोर्षा

१. (?)

२. (?)

३. (?)

भन्याको ठुलो रङ्गा छ, भन्या धाक् पनि भयो । अहावा भारादार, मर्करसीत् पनि प्रिती रङ्गो । अब उप्रान्त दोश्वीमा फल्बल कैल्हे हबैन् भनि वडो षातिर वात गर्न्या ।

ताहा उप्रान्त लडन् सहरका भारादार, वडा साहेववानहरूले पालैसीत् आज यकाले भोली यकाले यस्तै रितले वेलायतमा वस-ज्याल् दीनहुं श्री मीनीष्टर साहेवलाई नीमतो गरि र.तमा आफ्ना घर लग्गी षातिर गर्न्या । तेस दिं ज्यावद साहेवानहरू तीन्का मीम साहेव, लेडी साहेव मीसि जमा भया । भारी गहना, पोसाक् लायाका भार दारंका स्वास्नि, छोरि, वुहारी सबै आउछन्, श्रीमीनिष्टर साहेवलाई हात समाति गुडमानी सलाम गर्छन् । सारा आंग, सिर भुकाई बोलछन् । लोगन्याहरू वरपर लागी वस्थ्या; स्वास्निहरू अधि सरि षयर मीजास् पुछन्या, गहना—कपडा हेर्न्या, वडो षातिर गरि बोलन्या । लाठ, डुक साहेवानहरू पनि आफ्ना छोरि, वुहारी राम्ना—राम्ना तरुणि—तरुणी अधि राषी इनलाई तप.जीले प्रसंद गर्न्यो की गरेनौ भनि श्री मीनीष्टर साहेवलाई सोधन्या । दाहिन्या वाउ अधि—पछि राषिदिन्या । तीनका रूपदेषी र जोभन, भारी गहना—पोसाक्, तिनका सफाइ, मुषको श्री देषदा दसै इन्द्रीय जिति रहन्ता सुकदेव स्वामीलाई पनि मोह गराउन्या, अति सुरि, अति चंचलि, तीन्का रूपको वर्णन गर्न सकीदैन ।

ती बँठक् कस्ता छन् भन्या चीत्रगुप्तले लेषा जस्तो । अना, तसवीर, भाडवत्ती, भारी वीछ्याउन्या, मेच, कवज जगां—जगामा हाली अत्तरको षुसवी नाना तहका फूलको जगजगायमान गरि सुन-चादीका भाडा टीपीलमा झलावर पारी राष्याका छन् । ताहा बादसाही बाजा वजन लाम्याका, भारी कपडा—गहना लाई मीम

साहेबहरू नाचन लाग्‍याका छन । यकतर्फ पान्‍या सराजाम तयार छन् । यकतर्फ जात-जातका रोटि, मेवा, मसला, मोरवा, मासु सुत-चादीका भाडामा तयार छन । बडा-बडा लाट, डक साहवानहरू कुसिमा बस्याका : ताहा इद्रका अपसरा, चंद्रमाका ब्रिब जस्ता मुख भयाका, कामकन्दला, उर्वसी जस्ता परि नाचन लाग्‍याको; तेस बीचमा नेपालका श्री प्राइम मीनीष्टर साहेब जङ्ग-बहादुर कु.वर राणाजी तीनका भाई कर्णेल जगतसम्सेर जङ्ग, धीर सम्सेर जङ्ग कु.वर राणाजी ३ भाइ तेस सभामा भारि गहना पोसाक् लायाको । कस्ता पोसाक् थिया भन्‍या पगरिमा हीरा जडाउ भयाको, चंद्रमा मोतीका, सोनी पन्नाका, लडकन नौरत्नका लाग्‍याका, कनकन मोतीक सधवद गलामा हीराको हार, पन्ना-मोतीको माला, हरिया मषमलमा समुर लाग्‍याको, मृजाई अंगमा अति मील्याको, मोती-हीरा जडाउ भयाको गलेबंद; हीरा, मानीक्, मोती, पन्ना जडीयाको डु.वाल चपास् कम्बरखन्दि तासी कीनषावको पाइजामा, मोती काला वस्तु लाग्‍याका जुता, कवुजा-मीषांन् सुतको भयाको, तरवार कम्बरमा लडक्याको, हीरा जडाउ भयाको वाजुवन्द । यस्ता तहको पोसाक-गहना पही इ द्रीपुरी सभा जस्ता सभामा ठाडा हुदा भाडवतिका तेजले इ तीन भाइका गहना बल्दा कस्तो सोभा देषीयो भन्‍या जरासिंघका सभामा श्रीकृष्ण, भीमसेन्, अर्जुन जाहर भै जादा त्रि सभाका लोकले जो सोभा पायाथ्या सोही सोभा ताहा लोकहरूले मान्‍या । यस्तै तहसित् सबै साहेबान्हरूले निमता गरि तीन महीनासम्म यस्तै नाच-तमासा देषाया ।

थिति—बन्दोबस्त

इलीन्ड बेलायतको थिति ॥ ॥ वादसाहाका अँन—
 वादसाहाले मुलुकको फौज-पल्टनका थिती-बन्दोबस्त पनि
 न्या-निरुप प्राइम मीनीष्टरले ठहराइ ल्याको मंजुर गरी हुकुम
 दीनु, भारादारहरूलाई पर्व-पर्वमा डाकी घातिर गर्नु, भोज धान
 दिनु, न.च-तमाजा हेर्नु, कसैले रिक्त गन्या भन्या सीरोपाउ दीनु,
 सब्बा घुसिमा रहनु, आफना प्रजालाई दया रापनु, कसैलाई कुट-पीट
 गाली पनि नगर्नु । क्या अर्थ भन्या चुकमा सजाय गर्नु अघीदेघी
 गरिचली आयाको अँनले पारमेन्ट कौंसलले कसैको मोहवत
 राषदेन भन्या कीन सकारले दुराई गर्नु, पाप बोक्नु ? राजनिति,
 धर्मसास्त्रमा लेख्याको कुरा नगन्या पनि पाप लाग्छन्; गन्या पनि
 पापछ; बढता गन्या पनि पाप छ । अधिदरि चलि आयाको गर्नेपछ
 भन्य पाप हो तापनि धर्म हो तापनि जसले यो निति बनाया
 उसलाइ छ भन्या मतलबले वातसाहा कसैको जीउ मारिनन् ।

धन हर्नु, कसैलाई डड गर्नु, कुटनु, गाली गर्नु, कसैको जागीर
 षोसनु, कसैलाई जागीर दीनु, आफना दरारको दौलथ म राजा हुँ,
 मेरै धन हो भनि वादसाह पनि आफुघुसि गर्न पाउदैनन् । क्या अर्थले
 भन्या त्यो दौलथ अर्जन्या भारादार, फौज, पल्टन, दुनीआ बेती गरि
 उपजाउनु छन्; आधा राजाको भाग भनि दिन्छन् । बेपार गरि
 उपजाउछन्, जगात भनिसार भनि दीन्छन् । वैरको मुलुक मारि
 ल्याउछन् तापनि त्यो राजाको धन हो भनि दिन्छन् । जमीन

षोदी फलाम, ताबो, सिसा, सुन, चदी, न वरात्त, ज्वाहार ल्याउ छन् तापनि राजाको भाग पर साछन् । आपनु मुलुकमा बैरिले मीचन् आयो भन्या इने भारादार—सिपाहीले आपनु जिउ मराई बैरिको ज्यू मारि मुलुक थामछन् र आपना मीहीनत् अन्सार ठुले सानु भाग लाई मीली सदैले चीत्त बुभाई बंधान् बाधि जगिर भनि पान्छन् । बैरि आयाका वेलामा राजा रणभूमिमा जादैनन । अर्कालाइ पनि मारदैनन्, आफु पनि मर्दैनन् । मान्छ्या—मन्या भारादार हुन भन्या दरवारका ठुकुटीको धन् सबै साजा हुन्छ । धनको काम् मुलुक घटदाका वषतमा र बढदाका वषतमा चाहीन्छ । यकाको फर्मायस् त्यो धनको काम चल्दैन । तसर्थ राजा भन्याका धिति हुन । राजाले फटीकको षम्वा हुनुपर्छ । गन्या—गराउन्या भन्नि—भारादार हुन् । कसैले वीरित् गन्यो भन्या आफै भन्छन्, आफै मराउछन् । राजाले मारदैनन्, आफै अगिसरि काम गन्या राजाले पनि मान्नुपर्छ भन्या धिति बाढीयाको छ । सो धीती नाघ्या पारमेन्ट कौसलवाट वादसाहा पशि बदला गर्छन् ।

भारादारहरूको धिति ॥ मुक्तियार प्राइम् मीनीधरले गन्या काम्—वादसाहा हजुरमा रहनु, कहि साध सोध नजा कामको अजमास गर्नु सोधन आया; र पारमेन्ट कौसलवाट कहि हुकुम् वक्साउन् आया; कम्पांडर—इन—चिफले जंगी फौजको नजा अजमास् साधन गन्या देस—देसका वादसाहा, राजा, न वाफहरू सीत्को सलतनत् पलापपत्र, धा, टक्को; आपना मुलुकलो ठेकुदार मुलकीसाहेब, जज, कलकटर, जंगी—निजामतिको पजनी; देस—

देसमा रजिडन्टको पजनि, नीजामति रकमीको दर्माहा, 'द्वारिको मसलन्द पर्चको यति कामको नीक्सारि-पसारी साधसोध, तनषाह दिनु, पजनि गर्नु जति काम जो छ मितिहरले गर्छन् । मेरो दर्जा ठूलो छ भनि प्राइम मीनिहरले अनरीत् गन्या पारमेन्ट कौसलवाट सजाय हुन्छ ।

कम्यांडर-इन-चिफले जंगी फौजको पजनि गर्नु । जंगी पल्टन् लाई मैन्हावारी—दर्माहा दिनु । पजाना, बन्दुक, वास्द, गोली, लडाईका हात-हृतियार तयारि राषनु । जहा लडाइ पन्यो ताहा फौज पुन्याउनु । पल्टन्लाइ वस्न्या आइ, गढि, कील्ला बनाउनु । तार, घाट, वाटो, सडक बनाउनु । फौजलाई रसद पुन्याउनु । पल्टन्लाई कवायत् सीकाउनु, अँन सुनाउनु, फौज राजि राषनु । अँनदेषि बढता रकम कलम् टंटा नलाउनु । रैयतका वारी-विहवा, फलफुल केहि मालताल् लुटपीत् गर्न नदीनु । पजनि गर्दा बलिया अंगका, नीरोगि लायक्का, दिलका सुरा, अँनमा रहन्या यस्तालाई पल्टनमा जागीर दीनु । पल्टनमा पगरिको रोल बढाउदा पैले रोल जस्को छ उसलाई बढाउनु । सीपाहीको अमल्दार, अमल्दारको ह.वल्दार, ह.वल्दारको जमादार, जमादारको सुवेदार, सुवेदारको लेफ्टेन्, लेफ्टेन्को कपतान्, कपतान्को कर्णैल्, कर्णैल्को जर्णैल् यस्ता रितसँग पजनि गर्नु । क्या अर्थले भन्या छोटा-बडाका बढौला भन्या उमेद रहन्छ । काम गरि आउदा साह्रो हुन्छ । पक्षमा पजनि नगर्नु, लुला-लंगडा, काना-पोरंडा, उमेर नपुग्याका केटाकेटीलाई जागीर नदीनु । बीना टक्सीर कसैको जागीर नषो-सनु । बूढो भयो, रोगी भयो, पल्टन्को काम गर्न सकेन् भन्या

इंगोल्स' दिनु । उसको बान्गीमा अर्को भति गर्नु । पल्टनुमा
 शानगी षाली राषी आफुले नषानु । कहि लडाइ पर्दा वीना तज-
 बीजले फौज गाफीलमा राषी नमराउनु । यती काममा १ काम
 चुक्या पनि कम्प्यांडर-इन-चिफलाई पारमीन्ट कौसलवाट सजाय
 प रेजी हु छ ।

पार्लियामेण्ट

पारमेन्ट कौसल घर कस्तो छ भन्या ३ कर वर रुपैया पच लाई
 बनायाको छ । हवेली, अनाका छाना, अनाका श्याल लाग्याका,
 मुनका पानिले घर सिगारि चीत्रकार लेषीयाका; फ्लाडवति,
 लालटेनु, फानस तह-वितहका लाग्याका छन् । मेच, कवज
 जगा-जगामा वरावर लयन मीलाई राष्याका छन् । ताहा उच्चा
 ठाउमा वादसाहा गादि छ । त्यो गादिका दाहिना वाउ सपेत्तु
 बाही-जुगा फुल्याको बुढा-पुराना, भयंकर रूप लियाका अधिका
 लाठ, डुक, कम्प्यांडर-इन-चिफ, प्राइम मिनीष्टर, जणल्, कणल्,
 जज, कलक्टर, इलिम लियाका मुलकी साहेवानहरू—कसैको डर
 केही मान्दैनन्—देपदा पनि डर लागदा यस्ता तहका मानिस
 हजार वाह सये कुचि, मेच, तषता वस्या । यस्ता साभाका वीचमा
 बोलनाको मकदुर कसैको नहुन्या । जीन भगडीया छ, तेसलाई
 बोलाउदा भुठा कुरा गर्नाको त क्या मकदुर, साचो कुरा
 पुचाउन पनि कष्ट-सदेह हुन्या । यस्ता कचहरीका विचमा मुना
 सीवको बोलछ भनि पहिचान् भैरह्याका कसैले कहि वेमुनासीव
 गन्यो भन्या सजाय गन्या तयार छन् । सभामा गुलगफडा हुन

१: (?) अककरा

पाउदैन् । यौटाले वोल्यो उसको प्रतिउत्तर अकलि दिया । कुराको मुदा पुग्यो भन्या सवैले हो भनि सहि गन्या । कुराको मुदा पुगेन भन्या फलाफल गरि मुदा ठहराई अँनको कीताप हेरि जवाव दीया । पारमेन्ट कौसलले कसैको वीरीत सहदैन् । वादसाहाई बदलाई बदला गर्न सकछन् । वीरीत गन्या प्राइम मिनिष्टरलाइ पारेज गन सकछन् । विरित गन्या कन्यांडर-इन-चिफलाइ बदला गर्न सकछन् । लाठ, डुक, जर्नेल अरू पगरिको त हीसापै हैन् । पल्टन्ले दंगा गन्या तेस पल्टन्लाई अरू पल्टन् लगाई तोपले उडाउछन् ।

यस्नो हुकुम् वलियो भयाको बोदाको दरार वन्याको यो अन वनायाको अधिका अंग्रेजका पुर्पाली जीज्यूक्यासले' वनायाको अँन हो । दुनिजाका थिती--भगडा नगर्नु । अर्काको नोन्दा नगनु । अर्काको वीगानका पछि नलागनु । धनले, मानले, रूपले, बलले सानु छ भनी हेलाठट्टा नगर्नु । निर्धालाई दया गर्नु । बडालाई मान गनु । साँचो बोलनु; आपना धनको सभार गर्नु । मैला कुरा नलाउनु । धोया सुकीलो हुँछ । पस्त्रा लाया भया पुगछ । आगमा मयल नराषनु । इश्वरले वनाइदियाको मुर्ती धोइ सफाई गरि राषनु र तेसलाई लक्षिमले दीनुपछै । आपना घर भो, पेटि भयो, आपना घर नजिकको वाटो भयो, पानिघाट नजिकको वारि भया, आपना घर वरिपरि भयो फुलका वीरू वा, पान्या फलका वीरू वा लाइ-राषनु । वषतमा पेटि गर्नु । गाइ, वाप्रा, भेडा, वीरालु, कुकुर, चराचुरंगी पाली राषनु । आपना भरमा रह्याका अभागी, मुषं, फोहोर, नराम्रा भया पनि पढाउनु, सधाउनु, सिकाउनु, पीयारो गरि राषनु । पेटि गर्नु । वेपार गर्नु । चाकरि गर्नु । जुन कुराछे

१. जैसस काइस्ट (?)

भाषणु जीववृत्ती हुंछ सोही कुरा गर्नु । अर्काको जीउ नमानु
अर्काको धनको लोभ नगर्नु । सोभो मन सोभो उद्यम गर्नु ।

राजाको धिति—दुनीआ सित वसीको दसावद महसुल लिनु ।
त्यो धन अनुसार फौज पल्टनु बनाउनु आड, कीला, छाउनी
बनाउनु । फौजलाई पान-लाउन वेसगरि दीनु; राजी राषणु ।
सबैको आत्मा वरावर देषणु । प्रजालाइ दुष नदिनु । चोर, ढाक,
लुब्धा, अर्कालाई कुटन्या, अर्कालाई गाली गर्न्या, अर्काको ढहा,
इजत्, हुममतसम्मको नीन्दा गर्न्यालाई भेलषानामा कयद गर्नु ।
पान-लाउनमा वेसगरि दी अन मात्र मुनाउनु । काम जस-जसको
जुनु वृटि छ सोही काम सीकाउनु, सधाउनु । मीयाद पुन्यापछि
छाडि दिनु । फेरि पनि उसै गन्या कुटनु, सासना गर्नु, दोवर
कयद गरि छोडीदिनु । ३ पल्ट वीराया वीराउ गर्न्यालाई काला
पानि पुन्याइदीनु । जीउ मान्यालाई बदला जी वै मानु । राजाले
पनि अर्काको जीउ मान्या, अर्काको धनहन्त्या वीना तकसीर सासना
गर्न लाग्या अनमा रहि वेमतासीव गर्न लाग्या भन्या पारमेन्ट
कौसलवाट भारादार-फौज मीली त्यो राजालाई कयद गरि उसै
राजाका वंसमा अर्को राजा थापना गर्नु । राजा, भारादार,
दुनिया फौज, पल्टनु, परचक्रि, मुसाफेर, अनाथ, अजान, दैवचक्र
परिआयाको वीवेक् वीचार गरि कसैलाई पनि समभाउनु । सास्त्र
मुनाउनु । राजनितिको अन मुनाउनु, सीकाउनु, सधाउनु पढाउनु ।
यक पल्टको वीराउ माफ गर्नु दोस्रो वीराउमा डड-सासना गर्नु ।
तेस्रो वीराउ गन्यामा कालापानि पुन्याइदिनु । कंतमुल षाई
भाषोस ।

यो पारलमेन्ट कचहरि कस्तो हो भन्या धर्मगामत्र, नीति सासत्र, बुडाको चलनको सार भिकी बनायाको अँन हो । यो अँन कीताप ली पंचले धर्म सीरमा राषी कसैको मोहवत्तमा तपरी सोभो रस्ता ली तीसाव गर्नु र बडो पुन्य हुँछ । सात कुल तछे । स्वर्ग लोकको भोग पाउछन् । त्यो सभामा वसि अन्याये बोल्थो भन्या लोभ-मोहमा परि अन्याय गन्या भन्या तेसलाई चंद्र-सुज्ये उदाउ ज्याल् पृथीवीमा रहंज्याल् तेसले तर्कमा एकदमा रहंछन् भनि तेही कीतापमा लेपीयाको छ । पारमेन्ट कौसल इश्वरको दर्वार बनायाको छ । अन्यायमा मर्न्या राजा-पर्जाको आधार भयाका सवैको फीराद गन्या ठाउ धर्मीलाई धर्मीद्वारा छ; पापी-लाई जमद्वार छ । वेलायतका आयुर्दा यहि पारमेन्ट कौसल रहेछ । जाहातक् पारमेन्ट कौसलको धिती रहला तहातक् वेलायत् रहला । जाहा पारलमेन्ट कौसलको धिति नरहला ताहा लंडन्-वेलायत् आफसँआफ डुवला भनि कीतावमा लेपीयाको छ ।

यस पारलमेन्ट कौसल कचहरिमा वादसाह विकटुरियाले पनि आउनुपर्न्या थीती रहेछ । पारमेन्ट कचहरिमा आउदा अगाडी तुरुक् सवारको लयन, विचमा भारादारको ६ घोडा लायाको वगीका सवार, ताहापछि भाला बर्छा लायाका एक सय षास गोरा पुतलि जस्ता पोसाक् लायाका वादसाहका वगीका वारिपरि लाग्याका छन् । वादसाहका वगिमा धीन रंगका घोडा ८ लाग्याका थिया । अरू भारादारका वगीको हिसाब थियन । लाषी वगीका सवार चल्याक थिया । वादसाहले पैह्याका गहना—हीरा जडाउ भयाका मुकुट सिरमा लायाका, हीराका हार गहना लायाका, केयेनुर^१ हीरा छातिमा लायाका । सपेत रुपला काम भयाका लहगा

१. कोहेनुर हिरा (?)

पैह्याका भारि गहना पोसाकू लगाई बगीमा सवारि चलयो । कुइन्को सवारी हुदा लन्डन् सहरका मानिस् जो कोही सवारि हुन्या गल्लीमा हुइ कोससम्म टेलमठेल गरि दुतीया रह्याका थिया । टोपी उतारी दर्सन गर्न्या बरेबरे भनि जयेजय पुकारीन्या । कुइन् रानि पनि सबैका मुखमुषमा हेरि दाहीना वाउ झ्यालझ्यालमा वस्न्या सबैलाई नजर दि सिर सबैलाई भुकाइ दीन्या । हस्याइल्या मुप गरि बडा सिलमा रह्याकी लक्षिमको औतार लियाको जस्ति रात्रि सब दुनिआले दर्सन पाउदा षुसि भै धन्य हाभ्रा वादसाहाको सिल् भन्या । यस्तै तहसीत् सबै भारादार कौसलिया सबैलाई पातीर गरि भनिन्—तीमीहरू बहुत निभक् हलाली छौ । काज काम गरेउ भनि षुसी भै अब ६ महिना तीमीहरू बहुत तहसंग आपना परि वारसंग बसि आया भनि कीताव पडि सुनाईर वीदा दीइन् ॥

महारानी भिक्टोरियासंग भेट

वादसाह वीक्टोरियासित पैल्ले मुलाकात हुदा वादसाहाका हजुरमा रह्याका प्राइम् मिनिष्टर कम्पण्डर-इन-चिफ, लाठ, डुक्, कपनी साहेव चेरमीन् प्रीन् सालवट् यति मानिस साठमा थिया । यति मानिस साथमा ली कुइन् बैठक्मा पडा रह्याकी थिइन् । तेही वषत्तमा नेपालका श्री प्राइम् मीनिष्टर साहेव उन्का भाई कर्णेलहरू, काजी, सर्दार, मुसाहेव साथमा ली गया र मुलाकात् भयो । नेपाल श्री ५ महाराजवाट पठायको परिता वादसाहाका हातमा दिनुभयो र परिता हातमा ली सिर भुकाइन् । नेपालको धैर-भिजाद पुछिन् । चाहिन्या सम्मको वीस्तार गर्नु भयो । वाटामा

आउदामा जहाज-समुद्रमा कसो भयो, पानपोनामा तकलीफ् भयो की भनि सोधीन् र हजुरका अकवालले आनन्दसित आब्यौ भन्नु भयो र बुसि भइन् । तीमी आयौ, बढिया भयो, र सरकारको यकचित्त भयो, पछि परट्टसम्म प्रिति रह्यो, दोस्तिमा फलवल कैल्हे हबैन भनि पातीर गरिन् । नेपालका वजिर हुसियार रह्याछन्, देषनामा पनि बहुत होसियार रह्याछन् । देषनामा पनि, गहना-कपडा लायाको सुहायाको पनि, राम्रा जवान रह्याछन् भनि कुरा गन्या । अव इतलाई देराडंडा, साहेवसाहाको ताकीती गर्न होसियार मानिस राषी देउ; कौनै कुराको तकलीफ् हुन नपावस भनि प्राइम् मीनीष्टरलाई हुकुम दिइन् । र कप्तान्, पुलिसका सिपाही नोकरि राषी दीया । पैले मुलाकात्को बेहोरा यहि भयो ।

दोश्रा मुलाकातमा ज्यावद भारादार १५।१६ सये, उन्का मीस सांहव भारि गहना पोसाक लाई आयाका थिया । वादसाहा कुइन् सिंगासनमा आड लागी घडा रह्याकी थिइन् । तस्तै विचमा नेपालका श्री प्राइम मिनिष्टर साहेवहरु गया र कुइन्को सलाम् गन्या र कुइन्ले वडा आदरसित अगाडी नजिकैमा बस भनिन र नजिकैमा रह्याका थिया । ताहा रह्या भारादाराहरुले कुइन्को दर्सन यक यक गरि गर्न्या । कोहि टाढैवाट सलाम गर्दै जादै गन्या, कोही कुइन्का हातमा गुड्माने गर्न्या, कोही लेडीहरु हातमा गुड्माने गरि कुइन्का गालामा चुम्बन गरि जान्या । अधिवाट कुइन्को दर्सन गर्न्या; पछिवाट प्रिनसालवटको सलाम गर्न्या । वाहाको प्राइम् मिनिष्टरले नेपालका श्री प्राइम् मीनिष्टर साहेवलाई येक येक गरि यो भारादार यो हो, यसलाई काम् यो छ भनि यो फलाना साहेवको लेडि हो, यसको कुइन्सित यो नाता छ भनि चिन्हाइ

दिथ्या । यस्तै रितसित भारादार लेडिहहले कुइनको दसेन गरि
गया । यो लमासा नेपालका मुक्तियार जङ्गवहादुर कुवर राणाजी-
लाई देषाया । ती भारादार लेडिहहले पनि बडो षातीर गन्या
भन्या संछेप येसमा गयो ॥ ॥

फेरि तेश्रो मुलाकातमा जाति बेलायत् सहर भरका भारादार,
लेडीहहलाई नेपालका वजिरलाई कुइनले निमटो गरिन् । चार
घडि रात जादा सब भारादार लेडीहह सामेल भयो । त्यो दवारि-
का बैठक कस्तो थियो भन्या क्यान गरि सक्नु छैन । दुइ सय हात
लमबा, पचास हात चाकलो गज भयाको भारि गलैचा विछायाको
चार तर्फ भैना लाग्याको । तसवीर लयन लाग्याको छ । रंग रंग-
का भाडवतिले झलावर भयाको । लालटेन, पानस, भैभाड, ग्यास-
वतिले सर्वत्र उज्यालो भयाको । जात-जातका फुल झ्याल-झ्यालमा
टिपीलमा राष्याका छन् । अतरका पुरावाइलि बहुत सुगंध चल्या-
को छ । सुनका गीलतिले चीत्रकार भन्याको । सुन-चादिका भाडाले
जग जगायमान भयाको । यस्ता बैठकमा ज्यावद भारादार लालटोप,
कुथि, पुतली टोप लाई हजार बाह्र सय गोरा साहेवान्हरू वस्याका
छन् । हीरा, पन्ना, मानिक, मोतीका गहना पैह्लि भारि गहना-
पोसाक लायाका मानु इन्द्रका अपसरा जस्ता लेडीहरू हजार-बाह्र
सय आइ साहेवान् र लेडीहरू पीचो भै वस्याका छन् । पात्साही
बाजा बजन लाग्याको छ ।

नेपालका श्री प्राइम् मिनिष्टर साहव उनका भाइ कर्णेल, काजी
सर्दार, कप्तान, लफ्टेन्हरू पनि गयाका थिया । वादसाहवाट
श्री मिनिष्टरलाई डाकीन् र केहि मेवाहरू पान्छी की भनि सोधीन

र बादसाहा अगाडी हामीले घान हाम्रा रितले वेमुनासिव हुंछ भनि श्री मिनिष्टर साहेबले भन्दामा हासिकन् कुर्सिमा बस भनिन् र कुर्सिमा बस्या । ताहा वरधर नाच-तमासा हुन लाम्य को थियो । सब लेडीहरू, साहवानहरू नाचदथ्या । थोरा वेरमा आफै कुइन्, साहेवानहरूसित वरावर नाचन लाग्यी मैले नाच्याको नेपालका मीनीष्टर साहेबले राम्रो मान्या की भानेनन् भनि आपस्मा कुरा गर्दै नाचदै, हासदै गरिन् । साहेवानहरू, लेडीहरू कोही नाचदछन् कोही हिडिरहन्छन् । कोहि वसिरह्याका छन् । ताहा छोटो-बडा कोही मनमान्या, वेप्रभापसित रहन्या । यस्तो तमामा भयो ।

यक दिन अपसरा जस्ता परिको नाच हेर्न कुइनले मीनिष्टर साहेबलाइ डाकन पठाइन र पाउ लागनु भयो । ताहा परिको नाच हुनलाग्याका थियो । ति परि कस्ता ठिया भन्या तिन्का रूपको, नाचको बयान गर्न सकदैन । इन्द्रका अपसरा कामकन्दला, उरवसिको नाच, गाउना, रूपको बयान गर्न सहस्र जिभ्रा भयाकी सेसले पनि सकदैनन् भनि कोही कथाहामा सुनीछ तस्तै तमासा भयो । तेही बीचमा कुइनले मिनिष्टर साहेबलाइ यो नाच राम्रो लाग्यो की भनि सोधीन् र बहुत राम्रो लाग्यो भनि मर्जि भयो ! फेरि गीदको अर्थ बुझदछौ की भन्दा गिदको अर्थ ता बुझादन् जस्तै बुलबुल चिडही बोल्दामा भानिसहरू राम्रो मानी सुन्छन् तस्तै राम्रो सुनीन्छ भनि मर्जि हुदा घुस भइन । बहुत होसियार रह्याछन् भनि आपसमा भनिन् ॥ ॥

सर्वत्र ठूलो स्वागत

एक दिन लमडिको अपसराको नाच हेर्न जाउ भनि मीनीष्टर साहेव, कर्णेल २ भाई, काजि, सर्दार, वडे कप्तान, लेफ्टेन, सुबाह्र सवै गया । नाच हेर्न्या ठाउमा जादा क्या तमासा देषीयो भन्या सास तला अगलो भयाको चौधरा हवेलीका विचमा दाष-चोक जत्रो चोकमा ताहा कुर्सि, तषता, विछयाउनामा लोगने स्वास्नी गरी ज्मा चार हजारको अंदाजी मानीस् जनही एक मोहर तिरि नाच हेर्न भनि सहरका भला मानिस् आयाका थिया । ति चौधरा हवेलीमा पतला भना लाग्याका झ्याल ५०।१० छन् । ती झ्याल— झ्यालमा भारादार, साहेवानहरू उनका स्वास्नि, छोरी, वुहारिहरू भारि गहना, पोसाक् लाई झ्याल—झ्यालमा वस्याका थिया । येका पंडका झ्यालमा नेपालका श्री मीनीष्टर साहेव वस्याका थिया । मिनिष्टर साहेवलाई नाच हेर्न आयाका भारादार दूनिजा सबैले टोपी भिकी सलाम् गर्न्या । गहना—पोसाक् लायाको देषदा सबैले वदी बुसि भै तमासा हेन्या । वडा पातीर गन्या । तेस विचमा वादसाही वाजा बजन लाग्याको थियो । ताहा इन्द्रजाली तमासा हुन लाग्याको थियो । कैल्हे सुर्य उदाउन्या वेहान कदला घाम्, दोपहरको घाम्, वेलुकाको घाम् अस्ताइ साज भै अध्यारो हुन्या । फेरि चंद्रमा उदाइ तारा लाग्न्या । बादल भै विजुली चम्कन्या । कलका जोरले हापको गरिम पनि गराउन्या । कैल्हे समुद्रमा जाहाज चल्याका देषीन्या । कैल्हे वडे सहर देषाउन्या । कैल्हे वडे वीध्रावन देषाउन्या । कैल्हे वडावडा फौजले लडाजी गन्याथ्रो, बुनेपाटले ५० लाख फौज लि ९ तोपको मुलुक मार्दै रुसका हीउ, माटो; पाहाडमा फौजले चढाई गन्याको देषिन्या । यस्तै तहसितको

तमसामा दुनियाहरू ताजुब् मानी भुलीरुहाका थिया । अक्स-
मात्मा ३०।४० वरिपरि इन्द्रका अपसरा जस्ता आई वडा हुदा
बडो आसर्ष्य भयो । क्या अर्थ भन्या उनको रूप, पोसाक देषदा
१५।१६ वर्षका उमेर, पुतलि उड्दा भै नाचको तह-वितह देषदा
सबैलाई मोह गरायो । तेस नाचका रिभभा १५ सयै रूपिया
थी मीनीष्टर साहेववाद् इनाम् वकस्तुभयो । तेस नाचलाई
उमराउहरूले इनाम दीयाको १ मैन्हाको जमा रूपया तिन लाख
हुदोरहेछ । यस्ता सोपिन् मानिस् बेलायत्मा रह्य छन् । सो नाचको
गुल्लाई डेढ लाखको दर्माहा रहेछ । नाचनेहरूलाई बाह्र हजार
रहेछ सकारिको षर्च ।

यक दीन् बेलायत् सहरदेषी दर्षान्तर्फ सहर वहीर पेक
वगसाल रहेछ । ताहाका वडा साहेवले श्री मिनिष्टर साहेवलाई
निमीता गन्या । मेरा वगसालको तमासा हेरिदीनु भयो वडिया
होला भनि सानु धुवा जाहाज लि लोन फौज आया र जानुभयो ।
त्यो जाहाज सवारि भै जादा अरु सहरवासि लेडि-मिसिहरू
साहेवानहरूका जाहाज साथ लाग्याका हजार-बाह्र सय थिया ।
तोमस नदि वारिपरि घर हुन्या दुनियाले घरही ताना तोपको
सलामी दिया । सबैले टोपी उटारि सलामी दीयो । जस्तो वीदसह
बोक्टीरियाको सवारि हुदा घाक-खाफ दुनिआन्याई हुंथ्यो ।
वहादेषी पनि नया मानिस् भनि ठुलो खाफ भयो । वगसालमा
पुदा टोपको सलामी भयो । ताहा लाषी मानिस्को भिड थियो ।
त्यो वगसाल कस्तो थियो भन्या सात तला भयाको खौघरा हवेली
* ४ छुटा हवेली, पाच वघैचा, २ कोस गिर्दा भयाको वडो खोमा

मयाको, चीत्रकारमा लेप्याको जस्ता सडक, समानु विद्रावनका लता भण्डक्याका गाढा वगैचा । ताहा कोही जगामा घोडा चढ्या बला वन्याका छन । ताहा १५।२० घोडा कसि तयार गरि राष्याका छन् । कहि वन्दुक् हान्या थला वन्याका छन् । वन्दुक्, पेस्तवल धरी राष्याका छन् । कहि धना हान्या थला वन्याका छन् । ताही वनायाको छ । भोलटा तयारि राष्याका छन । कहि शतकफरि तयार छन् । कहि पहलमान् लडन लाग्याका छन् । कहि मपसरा जस्ता परि डोरिमा नाचन लाग्याका छन् । कहि इ द्रजाली तमासा हुन लाग्याको छ । काही वादसाही बाजा वजन लाग्याको छ । काही गोवारा उडन लाग्याको छ काही आतसवाजीको तमासा हुन् लाग्याकोछ । ग्यास वती, मैत वतीको तमासा धरमा म्भारवत्ति भभाड, लालटिन्, दे बालगीरीको भला वर छ । वधौचामा रूपवा हागा-हागा पीछे वत्तिभदा लटक्याका छन् । रासनीको वधान् गरिसवनु छैन् । षान्या सरोजाम्का हट्-दोकान् मजकुत् छ । उपराउहरू जान्छन् । लाग्याको पसाती-या; कोही घोडा चढ्छन् । कोही वन्दुक् हान्छन् । कोही धना हान्छन् । कोही हुर्याकाहात् पेल्छन् । कोही नाचदछन् । कोही बजाउदछन् । यस्ते रितिले रात-दिन् सदासर्वदा तेस ठाउमा पुसिमा रह्छन् ।

अन्त, वन्दुक् हान्या थलामा श्री प्राइम् मिनिष्टर साहेदवाट हान्नुभयो र चोट नविरिदा सवै लोकले ताजुव मान्या । जौन तमासा हेर्न जानुहु थ्यो लस्करले वेह्र राषन्या । नेपालका प्राइम् मिनिष्टर देषनामा पुवसुरथ; गहना पोसाक् अति सुहायाको; घोडा चढन, वन्दुक् हान, धाना हान बाकीफ् रह्याछन् बोलचालमा

१. वम् (?) २. (?)

बहुत होसियारी रह्याछन् । वर्षको बुधि ईश्वरले दीयाको रहेछ ।
 पैस्ता मानिस् मुलुकमा पैदा हुन्या रह्याछन् भनि आपसमा कुरा
 गरि बडो तारिब गर्न्या । असल्-असल् षफ्सुरत् लाषा रुपैयाको
 तवर पोसाक् लायाका लाठ, डूक साहेवका लेडी-मिसिहह अत्ति
 सुन्दरि अघि सरि श्री मिनिष्टर साहेवका गहना, कपडा छामदै-हेदै
 गर्न्या । दोमास्या कुरा जान्या मानिस् धोजी ल्यायर वरावर कुरा
 गर्न्या । हातमा चुंमन गर्न्या । कुरा गर्दै आषा, मुख रसिलो गर्दै
 मुखमा लाली चढाई निधारमा पसिना काटि आग फुराई कुरा गर्दा
 गर्दै आसक् भै लाचार हुन्या । अव अवेर भयो डेरामा जाउ भनि
 जान लागदा जल्दी हातमा समाती अलि पेलम् भनि वसाउन्या ।
 बडो घातिर गर्न्या । अव नेपाल कैलहे जानुहुं छ भनि सोधन्या ।
 अव चाडो जान्छौं भन्दा कीन चाडो जानुहुं छ; सक्या सवै यही
 वसनु नसक्या दस वर्ष वसनु, नभया एक वर्ष ता वसन्या हो भनि
 बडो घातीर गर्न्या । वरू नआयाको भया हुंथ्यो, अव जान्छौं भन्दा
 हामीलाई मुटुमा तिर हान्या जस्तो लाग्छ भनि अध्यारो मुख
 लाउन्या । तपाइ गया पनि तपाइको एक तसवीर छोडी गया सधै
 तसवीर हेरि मनमा समझना राषौला । हामीलाई तपाइ पुग्नु भया
 पछि घर पुग्यौ भन्या चिठि पठाइदीनुभया हामीलाई संतोष होला
 भनि गहभरि आसु गरि मुटुमा गाठो पारि बोलन पनि नसक्या ।
 यस्तो घातीर गर्न्या ताहांको मानिस्को वयानु गर्न सज्जमा कोही
 छैनन् । सहस्र जिभ्रा भयाकाले पनि सकन्या छैन ॥ ॥

लण्डन बाहिर पनि

यक दिन वेलायेत् सहरदेषी पश्चिमतर्फ समुद्रका तीरमा यक
 पिंगला भन्याको सहर, किल्ला, छाउनी अत्ति सुन्दर बडो मजकुत्

अती रमाईलो जगा सडन सहरदेवी पानसय कोसमा रहेछ । ताहाका मानिस् बहुत राम्रा मीजायस् भयाका । चीजवीज फलफुल भारि तर्कारि अनि मेवाले भरिपुर्न भयाको जगा रहेछ । ताहा श्री प्राइम् मीनीष्टर साहेब रेलमा सवारि भै एक दीन्मा पुग्नु भयो । ताहा चार पल्टन् बस्याको रहेछ । ताहा मालीक् लाठ साहेब रह्याछन् । ती लाठ साहेबले आइ भेट-मुलाकात गन्या । १९ तोपको सलामी दीया । डेराडदा मेजमांनी सर्व कुराको बहुत पातिर गन्या । ताहाका बिच सहरमा नाच-तमासा हुन लाग्याको थियो । नाच हेर्न जाउ भनि भन्या र नाचमा पुग्नुभयो । ताहा लाषी मानिस्को भीड थियो । ती लोकहूले श्री प्राइम् मीनीष्टर साहेबलाई सर्वेले टोपी उटारि सलाम् गन्या । वरेवरे भनि जयजय-कार गन्या । नाच-तमासा नजर भयो ।

ताहा समुद्रका तिरमा वडावडा जाहाज धु वाकस् बन लाग्याको थियो । १ जहाजमा सय तोप म भ भयाको, सय जव नको छाउनी भयाको, ५१६ तली भयाको यस्ता लडाईको जाहाज बन्न लाग्याको थियो । ५०१६० थिया । कसैले गरि आरन चल्याका छन ; कसैले दोरि बाटछन ; कसैले मनंत गर्दछन । कल्ले काम गर्दा राम्रो पनि, बलियो पनि, चाडो पनि हुदोरहेछ ।

ताहादेवी २५० कोसमा एक ब्रमदिहाम भन्याको सहर छ । ताहाको काम ज्यादात् धातु, फलाम, काच ढलन्या । तोप, बन्दुक् गोला, गोली, हातहतियार, भाडा-वर्तन, अना, भाडवति, पानस् देवालगीरि, घातुका तसवीर ताहा बन्दा रह्याछन् । ताहा फलाम्

धानी, सिसा धानी, पथरका गोल धानी, अरु धातुका धानी ताही रहेछन् । समराइलिन्ड टापुमा ताहीवाट सर्वत्र मुलुकमा जाँछन् । त्यो सहर कालीगढहरू मात्र बस्याका छन् । १०।१२ हजार काली-गढका घर छन् । ताहा गंगासागरमा राषनलाई तावाको १ धर्हरा बन्न लाग्यको थिया । १०।१२ हात लंबा-चौडा भयको अना डालन लाग्याका थिया । धातुको भाडामा मोलंवाको काम ताही हुदोरहेछ । ताहाका रैतान् दीलथदार छन् । बहुत रमनिय छ । रोजी हुनाले बडो गुलजार छ ।

मनोरञ्जनका साधनहरू

लन्दन सहरको रोजरोजको तमासा—कोही जगामा रेसमी कपडाका वडा-वडा गोवरा घर बनायाको छन । ती गोवरामा कलले धुवाँ हावा भरेर तेस गोवरामा १४ मानीस्, १ घोडा सवार स्मेत बस्याका छन् । ती गोवराका आसनमा डुंगा, वहाना स्मेत उडी आकासतर्फ गयो । घर जत्रो गोवरा उडाउदा जति आकासतर्फ गयो भन सानु हुदा लच्चाभुच्चाको एक फुल जत्रो देखीथ्यो । ताहादेखी पच्यो । देखीन छोड्यो । कैल्हे २ सय कोसका जमीन् वसछ । कैल्हे ५ सय कोसमा वसछ । कैल्हे समुद्रमा वसन गयो भन्या तेही डुंगामा मानीस् चढि वहनाले डुंगा पौराई उत्री रेलगाडामा सवार भै आउछन् । त्यो गोवरामा चढन्या मानीस्लाइ तमासा हेर्न जान्या मानीसले यकयक मोहर दिदा १४।१५ हजार रुपैया पाउदछन् । काही आतसवाजीको तमासा हुन लाग्याको छ । काही लडाईको तमासा हुन लाग्याको छ । काही पहलमान खडन लाग्याको छ । काही घोडाको तमासा बरिहरू सवार

भै पञ्च हतियारवाली लडाई गर्न लाग्याका छन् । ५ वर्षका कन्या-
केटिहरू नाची घोडाका पीठमा चढि १ गोडाले टेकी नाचदछन् ।
घोडा वरावर दौडछन् । काही रात्रीमा हेर्न आजन्त्य हरूले मकु डा
लाई नाचघरमा गै तमासा हेर्छन् । कसैलाई कोही चिन्दैनन् ।
काहि घोडदौड हुनलाग्याको छ । ६०७० हजारको हारजित हुन्छ ।
त्यो घोडाडौड भरन जान्या मानिसहरू २३ लाख मानिसको
भीडभाड हुन्छ । लाखौ वगीका सवार हुन्छन् । काही तिम
नदिमा जहाजको दौड लाग्याको छ । ३१४ हजार रुपैयाको हार-
जित हुन्छ । काही तसवीरको तमासा छ । काही नजा हीकमत्को
तमासा छ । बडा-बडा कोलिगढ गै तजवीज गर्छन् । कोही जगमा
वाह्न बेलायेत् तापू हिन्दूस्थानका जलथलका जनावर पशु-पछि
पाल्याका छन् । ती जनावर हेर्न हजारौ मानिसका भीड लाग्याका
छन् । ती जनावर हेर्न बडा-बडा लाठ, लेडी सहैव, मिम, मोसी
साहेवहरू भारि गहना-पोसाक लाई आयाका छन् । कोही तिम
नदिका यक् घाटमा रस्ता षोली वारवार गर्दछन् । रस्तादेपी
माथी नदि बहन्छन् । जाहाज १०१२ हजार चल्याका छन् । भित्र
रस्ता षोली दोहरा बजार लाग्याका छन् ।

तेस पुलको हीकमत् क्या हो भन्या तावाको दुप्रो घर जसो
वारपार छिचोलियाको वमालुम् गरायाको सर्वलाई आसद्यर्ष हुन्छ ।
ताहा म्यासवतिको उज्यालो आठौ प्रहर बल्पाकै छ । भीत्र दोहरा
सडकमा हत-दोकान् लाग्याको छ । जो भिज षोज्यो सो चीज
मिलछ । देस-देसवाट त्यो पुल हेर्न आउनछन् । हेर्छन् आसद्यर्ष
मान्छन् । त्यो सहरमा कहि नाच-तमासा, काहि गोवरा उदायाकै
तमासा, काहि अरु मुलुकका पशु-पछि अनौठा हीकमत्क

चीजवीज, तसवीर, कीताव, रूप-वृक्ष, जलका-थलका जना वर पाली राष्याका छन् । त्यो हेर्न देसकय मुसाफेरुहरू कोइ वगि चढी, कोही घोडा चढी, कोही पैदल हिंडी तमासा हेर्न आउछन् । तेस मुलुकका मानीस् सदा पुसिमा रहन्छन् । काही रोयाको, हुल हंगा भगडा गन्याको, कुट्पीट, गाली-सराप्, अर्काको नीन्दा गद तन् । सदा पुसिमा रह्याका छन् । कौनै कुराको वदि छैन ।

व्यापार र शिक्षा

लंडन् सहरको सदावर्तको वेहोरा — वडा वडा दौलथदार भारादार, महीजन् ४०।५० गुमास्ता मिलि आफ्ना सण्य अनुसार कसैले कर वर हाँया, कसैले लाष रराँजा, ससैले हजार हरैया आफ्ना चित्तले सव्यासम्म धन संकलेप गरिदीया । हरैया जमा गन्या । तेस धनमा वडा-वडा इमानदार मानीसलाई मालीक गराया । त्यो धन वेपार गर्ने व्याजमा सीदागरलाई दीया । व्याजले चौधरा घर बनाया । एक कोस्को गिर्दा भयाको, भीत्र भीत्र चोकमा पानीका नहर, तलाउ बन्याका छन् । जाहाज राष्याका छन् । कहि धोवीघाट बन्याका छन् । कहि पढाउन्त्या इस्कूल घर बन्याका छन् । कहि दुंगाको काम । कहि कपडाको काम । काही छालाको काम । काही जडाउको काम । जौन-जौन मानोस्का वृत्ती छ तउन्-तउन् कामका बलीयाहरूलाई दर्माहा दी राष्याका छन् । तेस जगामा ५ वर्षदेखि उभो २० वर्षदेखि उधोका केटाकेटीहरू इलम् सीक नआया, तेस घरभीत्र पस्या, नाउ लेषाया । जौन काम सीकन इरादा गर्छन् तउन् कामका षलिपासीत लाइ-दिया । इलम् सीकछन्; सिकाउछन् । कोही जाहाजका काम सीकछन् । कोही पढछन् । कोही छालाको काम सीकछन् । कोही

हुं गाको काम सीकछन् । काठको काम, तावा, पितल, ढलवत्, फलाम्, सुन, चादी, जडाउ, कपडा स्पून, वत्तु, धुन सीकछन् । कोही कवायत्का कोताप पडछन् । आफ्ना-आफ्ना काममा डुवी काम सीकछन् । तेस लाई घान-लाउन् तेसै सदावर्तवाट दिनछन् । यस्ता केटाकोटी एक अडामा चार-पाच हजार छन् । यस्ता अडा सहरभरमा ३०१४० अडा छन् । ५ वर्षदेखी २० वर्ष नहुं ज्याल ताही वसि काम सिक्छन् । घर जान कोही पाउनदैनन् । २० वर्ष भयापछि जुन कामको मानीस् छ उस कामको जागीरमा भर्ना गरिदीन्छन् । जागीर घानदिन भन्यालाई आफ्ना घर जा भनि बीदा दीछन् ।

बिदाई

१९०७ साल भाद्र महीनाका दिन ६ जादा ईलीड वेलायत्का वादसाहे विकटोरिया ताहाका प्राइम मिनीष्टर र कम्प्याडर-इन-चिफ हुक वलंड प्रिनसालवट औ लाठ, हुक, कंपनि तेस वेलायेत् सहरका वडा सहेवानहरू सब नेपालका प्राइम मीनीष्टर साहेवलाई डाकी बडो घातिर गच्या । हजुर हाभ्रा वीलायेत्मा हामीसीत भेट मुलाकात् गर्न आउनुभयो । सब कुरा बढिया भयो । क्या अर्थ भन्या सुतत्रर गोर्षा राजका मुल्की वजिर लंडन् वलायेत्मा आया भन्या बड्ड वेलासत्ना अब पवर पुग्यो । सबैले वडो बयान गच्या । वडा झील भयाका उमेददार वडा मंत्रि रह्याछन् भनि, यो सफर हुनाले वडो आफ्ना हुन्या छ भन्छन् । जाहा आउनाले दुबै सकारिको दोस्ती रह्यो । दुबै तर्फका भारादार, फौज-पल्टन्, हुनीया लयायेत् जाहाभन सबलाई बढिया भयो । अब ज्वास्त दोस्तमा बस्यो । तेसै दिन वादसाहे वडा सहेवानहरूको भन्या ।

तेपाईहरूलाई जादाम बाटामा सवारीलाई घोडा, बगी, मीयाना, पालकी, जहाज र षानाखर्च नोकर-चाकर, चीज-वंस्तु जो चाहिँन्या सराजाम् हाम्रा जगा-जगाका भारदारले ताकीती गर्न्याछन् । कौनै कुराको तकलिफ् हुन्या छैन । गोर्षाका सिवाना-सम्म पुन्याई दीन्या छन् । गोर्षा दर्वारमा पुग्यापछि वाटाघाटाको षवर, तपात्रीको पहुचनामाको षवर पठाइदीया हामीलाई बडो संतोष हुन्या छ भनी बडो खातीर गन्या । ताहाको जो चाहियाको चीज ली वीदा भै फ्रान्सीस् वादसाहाका मुलुकतीर रेलगाडामा सवार भै रवाना हुनुभयो ।

फिती

फ्रान्समा स्वागत

ताहादेपी दुइ सय कोस् फ्रान्सीसको प्यारिस सहर पात्साहाका तषत छ । विचमा ४० कोसको समुद्र तर्नु पछे । बेलायेतदेपी १ प्रहर दिन वाकीमा रेलगाडामा सवार भै जादा समुद्रका तिरमा साजमा पुनुभयो । तेही वषतमा धुवा कसको जाहाजमा सवार भै जाहाज चल्दा सबैलाई रिगता लागन्या, वांत हुन्या, जाहाजमा उभी वस्न नहुन्या, घोप्टो परि सुतनु पर्न्या । केइ अर्थले भन्या त्यो समुद्रमा भवरी पन्याको छ । त्यो भवरीको छाल-लहरिले जोर गर्दा जाहाजलाई उतार-चढाई गर्दा वडो कठीन हुदो रहेछ । तीन प्रहर रात समुद्रका तिरमा पुनुभयो र होटलघरमा सुकाला गर्नुभयो । विहान रेलगाडामा सवार भै एक प्रहर दीन चढदा प्यारिस सहरमा पुनुभयो । ताहा उप्रान्त ताहा आज गोर्षाका श्री प्राइम मीनीष्टर कम्पाण्डर-इन-चिफ जनरल जङ्गवाहादुर राख्वाजी आहा आउनु हुन्छ भनि ताहाका छोटा-वडा मानिस सवा लाख आठमी भौडा थीयो । सबैले गुड्मानै सलाम गन्या । वडा साहेवहरू आइ पयर-भोज्याद पुछ्या । सर्कारवाट डेरालाई असल प्यारिस सहरको नामुद घर षटायको छ । ताहा जाफ्त भारी सराजाम् तयाद् गरि राष्याको रहेछ । ताहाका प्राइम् मिनिष्टरले डेरामा पुन्याई भैजमानी चढाया । वडो षातीर-मुलाकाट गन्या ।

पुण्याको भोलीपल्ट ताहाको प्राइम मीनीटर आया र वर्गीमा सवारि गराई प्यारिस् सहर्नी दर्वाह वाहिर-भीत्र, भडारवाल, बाग-वर्गचा, नहर-तलयउ, चह्वञ्चा तसवीर जगा जगाका नाच-तमासा, गढीका कील्ला, सहर, हाति-घोडा, देस-देसका अनीठा पसु पंछी, गृजाघर सब देषाया । ताहाका महाजन्, कालीगढले अनीठा चिज ली आया । नजर गराया । लाष-डेढ लाषको माल-असवाव परिद गर्नु भयो ।

तेस वषत्मा ताहाका वादसाहा पश्चिम् दिसातिर हवा पात गयाका रह्याछन् । ६७ दिनमा आईपुरया र भोलीपल्ट दर्वाहमा डाकन पठाय र नेपालका श्री प्राइम् मिनिटर साहेव पाउ लाम्नु भयो । ताहाका वादसाहा बैठकमा वस्याका रह्याछन् र उठेर ढोकसम्म दिन आया । हातमा समाती गुड्माने सलाम भयो । वाटाघाटको पैराफियत् पुछ्या । सब विस्तार गर्नु भयो । हिन्दुस्थानमा अंग्रेजसित योग्य महाराजको सिवाना जोनियाको छ भन्या सुनिन्थ्यो । आज दैव संजोगले भेट-मुलाकात् भयो भनी बहुत् पातीर गया । अब तपाजीलाई के चाहिन्छ, केही चीज लिनाको र केही नाच-तमासा, गढी-ढील्ला, फौज-पल्टन् ऐन-विताप, पजाना, हाम्रा मुलुकमा भयाको, तपाजीलाई चाहिन्थे कुरो ई मेरा भाई प्राइम् मीनिटरलाई भन्नु र सर्थ कुरा महजुत् गन्याछिन् भनि साभनेमा अह्याया । वडो पातिर-मुलाकात् गया ।

ताहा छ लाष फौज-पल्टन् रहेछ । ताहाका वादसाहाका फौज-पल्टन् दूतीजादारलाई टटा लाउदा रपवाक्रीक रुरि वादसाहालाइ धपाई बुनेपाट पसिडंटाई थप्या छन । ती पसिडं-

टले दुनीआ, फौज-पल्टन्लाइ थिति-वन्दोवस्त गरि राजी गराई राष्याको छ । जगा-जगामा नाच-तमासा हुन्छ । पर्सिखटलाई सबै षलकले जय जय मनाउछन् । त्यो सहरमा भारि-भारि साहुकार बस्याका छन् । ती सहरवासी बहुते दौलथदार छन् । सारा सहर पक्कि हवेली, अनाका झ्याल, अनाका छाना, नाना तहक तसवीर लाग्याका छन् । भाडवतिको भलावर पारिराष्यको, सुन-चादीका भाडा भयो अथवा मोलंवा लाउनु भयो, घग्गा चीत्रकार गर्नु भयो, सुन-चादीका तार भीकनु भयो लयस गुद्यली बनाउ यति काम मात्रै सुन-चादीको चलन छ । गहना सुन-चादीको कोही लाउदैनन् । पोसाक भन्या जनानाहरू सटनका लहगा उनका रूमाल बढचाका, मोजा-पंजा, सेतो तोप सीरमा, गोडामा जुता छोट-बडा सबैलाई यस्तै रितले लाउछन् । मर्दाना पोसाक काला बनात्को तोप, कुर्धी, चुस्ता टोप, पंजा-मोजा, गलेबन्द एक रकम्का सबैले लाउछन् । जात वीसेष आफना-आफना रकम्मा सबै डव्याका छन् !

पृथीवीका पिटमा कालीगढ, अकलवन्द फ्रान्सीसको वरोवर कोर्ने मुलुकमा छैनन् । क्या अर्थ भन्या तोप, बन्दूक, षजाना बनायाको अघि ताही रहेछ । जात-जातका छित छिपन्या, बनात् बनाउन्या, जाहाज बनाउन्या, पालाक बनाउन्या, रेलगाडा बनाउन्या, घडि बनाउन्या । तसवीर, भाडवति, फानस, देवाल-गीरि वडे-वडे अना, जात-जातका काचका भाडा अघि अजमायस गरि बनायाको फ्रान्सीसमा रहेछ । पछि ताहाको नकल सिकी अरू मुलुकमा बन्दोरहेछ । मुल गल्लि सय हातका चौडा । अरू

गल्लि दुंगाले छाप्याको । सडक्का किनारामा वडे-वडे दरपतले
 छाया गन्याको । ति सडक् वीचमा लाषी वरीका सवार धन्याका
 छन् । गल्लिमा नाल, कसिंगर, हिलो, धूलो देशनु काही छैत ।
 सहरको वीचमा वडेवडे वधौचा । ति वधौचामा जात-जातका
 रंग-वीरंगका फुलले अति सोभायमान् भयाको । देस-देसका
 चराचुरंगी, मृग जात, भालु, वाघ, वानर, वनघोडा, गैडा, भैसी,
 भेडा, वाघा अनेक जातका जनावर, फलफुल, रूप-वृक्षले भरि-
 पुर्ण भयाको । वगैचामा चीत्रकारले लेख्याको जस्ता सडक् वन्याका
 छन् । ताहा षान्याच्चिज रोटी, मासु, सरापका दोकान लाग्याका
 छन् । ग्यासवत्ति वगैचा, सहर, चोक, पटागीनी, गल्लि, इयाल-
 इयालमा चंद्र जोति जस्तो तेज भयाको दिपमालीका गन्या भै
 सदा-सर्वदा रोसनि भररात जल्याकै छ । ती वगैचामा जब रात
 पन्यो सहर वाहीर जवान्-जवान् लोग्न्या-स्वास्निहरू आयाका
 र नाच-तमासा गन्या । रोटि, मासु, सराप षरिद गरि पाया ।
 हासध्याल-छटा गरि बडा षुसिमा रहन्या । कोही घोडा चढन
 सिकछन् । कोही वन्दुक, तारा हानछन् । यस्तै रितले दिनरात
 वडा षुसिमा रहन्छन् । फौज-पल्टन् भन्या सहर वाहीर चारैतर्फ
 गडि-कीला वडे-वडे छाउनी वनाई १५६ कोसमा रह्याका छन् ।
 यस्ता तहको प्यारिस नगरि देशदा कैलास होकी भन्या जस्तो
 लाग्छन् । यस्ता प्यारिस नगर छ ।

वुनेवाटले नौ टोपी मारि ल्यायाका तोप-गोली सहरका
 वीचमा वडे घरहरा वनाको रहेछ । तेस घरहरामा चडि हेर्दा मानु
 इन्द्रासन् जस्तो सहरको तमासा देषाया । जगा-जगामा हावा

पाना निमित्त बनायाको दरवारमा लागि अस्वयर्थले युक्त भयोको दरवारका बैठकमा बिछ्याउना, मेच, कवज जगा-जगामा हानना को छ भाडवत्ति, अना, तसवीर, मुना-चादीको भाडा नाना तहका फुलदानले जगजगायमान भयाको श्यालवाट् हेर्दा यकनके वडे-वडे तलाऊ । त हाको फोहराको समासात सय हानुसम्म उडछ । यकतर्फ वडे बगचा विन्द्रावनको लता भयक्याको अति गाढा छापियाको । जगा-जगामा यस्ता तहका हवेली हेर्न बन्ध्यावा छन् । भारादारहरू आफ्ना काममा बहुत जीउ लाई काम गछन् । अर्काको निन्दा केही गर्दैन । मुष भारादारा, १०।१२ मीनिपर, वरोवर छन् । यतिमा यकाले अर्घ्यालो गन्यो भन्दा १० मीनिपरको निसाफ गरि ठोक्छन् । नजा काम केही पन्यो भन्दा सक्दा सहाले काम गछन् । मेल गरि काम हुन्छ ।

यक दिन । फ्रान्सीस् सहरदेखी २७ कोसमा फाटनुपुल भन्दा एक ठुलो जंगल छ । तेस जंगलमा बीचमा एक सहर बन्ध्याको छ । ताहा २ पल्टन् पैदल संतरी, १ पल्टन् रिसल्ला तुरिकी सवारको छाउनी बस्थाको । ताहा एक दरवार कस्तो बन्ध्याको छ भन्दा ७ करवर हाँजा बनाको पतेना भयाको तीन सय वर्षदेपि बढका बाद-साहाको तसवीर उतारि राष्याको । बादसाही फौजको जगा-जगामा लडाई भयाको । त्यो लडाई हेर्न भनि आकासमा अपमरा-परि विमानमा चढी हेर्न लाग्योका । नाना तहको तसवीर लेष्याका छन् । पुजाकोठामा अल्ले बोलनन् भन्दा जस्ता देवनालाई च्छयाको भकाभकी वयान गरि नसकन् । पुजाका भाडा, गहना, पोसाक, बीछ्याउना तीन वर्षदेपि बढेका दृशत छन । बैठकमा

सुनैको काम, तसवीर, भाडवति, अनाका फिलि इयाल सुनैका छन । ताहाका मानीस् पना, हिरा, मोती, मुगाले बादसाहाका टेवीलमा भुडियाका छन् । त्यो बैठकको इयाल चारै तर्फ ढोली हेर्दा दक्षिण दीसामा बडे तलाउ १ कोसको गीर्दा भयाको, चारै तर्फ पथरको सिद्धि लाग्याको अति नीमल् ठंडा पानी, माछा, राजहंसले युक्त भयाको छ । पुर्व दीसा बडे-बढैचा जात-जातका फुलवारि भरिपूर्ण भै फुलीरह्याको छ—पुत्र दीसामा रहेछ । जात-जातका फल पाकिरह्याको—दाप, अङ्गुर, नासपाति, स्याउ, अरु जात छै थिया । रूपका तमास् चित्रवीचीत्र सडकमा पानिका फोहरा छोड्याका बहुत सुन्दर बगैचा बन्धाको रहेछ । उत्तर दीसामा राम्रो सफा सहर, बडे बजारको बहाड् । पश्चिम दीसा बडे, पतागीनी हजार घोडाको तुस्क सवारका बरोबर कवायत हुन लाग्याको छ । महारुचामी मानीस् तमासा हेने पजित भयाका छन् । ताहाका मानीस् बहुत राम्रा छन् । बहुत् जाओ पनि नाही, गर्मी पनि नाही । बढो मुत्रीस्ता जगा रहेछ ।

तेस जगामा बुनेपाटले ५० लाख फौज जमाई मान टोपीका मुलुक मार्दै रुसमा गया र रुसिया बादसाहले बुनेपाटको फौज देषदा आत हागे आफना सहरका फौज-दुनिया भगाई सहर पाली गरायान् । सहरमा आगे लगाइ भागदा सहर सबै जलेछ । तेसै बीचमा हिउ परेछ र बुनेपाटका लसकर वतमा वस्तन नपाई हिउ वारिमा पथ्याछन र ५० लाख फौजमा तीन लाख फौज बाकी रहेहाछन् । तेसै ओसरमा नौ टोपीका बदसाहाको फौज पछि लागदा देबले मान्याको वपत्मा बुनेपाट हटी आउदा नौ टोपीका

वादसाह फौज पछि लाग्याके थिया । वुनेपाट् आपना प्य रिस्
सहरनेरा आइपुग्दा आपना सहरवासी दूनीया सब वुनेपाट्सीत
ग वित्ति गन्या । क्या वीत्ति गन्या भन्या आज तीमीलाइ ५ देवले
पनि विपक्ष गरी तिम्रा बाँहा फौज-पल्टन मारीदीया र नौ
टोपीका वादसाहा पछि लागी रह्याछन् । तीनले सहर उजार
गन्याछन् ।★ तसर्थ फाटनपुलु भन्याको सहर जंगलभीत्र छ,
बस्नालाई देवार पनि वडिया छ । ताहा जाइवस । अरू देहोराको
मदत हामी दीउला भन्या र दूनीयाले मनासीव भन्या भनि घुसी
भै फाटनपुलु भन्याको जंगलको सहरमा गयाछन् र ताहा
बस्या । तसै वीचमा नौ टोपीका वादसाहाले मतो गन्याछन्—यो
मुलुक कदाचीत हाओ हुन्या छैन । क्या अर्थले भन्या जाहाका
भानीस् जमामादि छन् । अरू इनलाई देवले पनि मान्यो । यक
माथि ९ वादसाहा लाग्दा सहर भयाको छ । नौ वादसाहाले
मान्याको मुलुक यक वादसाहाले लिनु पनि हुदैन । यक वादसाहा
लाई दूनीयाले राखन्या पनि छैनन् ।★

तसर्थ वुनेटपाटले धपायाको यहि मुलुक्का वादसाहा लण्डन्
वेलायेतमा छन् । तीनलाई गादीमा वसाउ । वुनेपाटलाई यलावु
टापुमा राषी इनलाई पर्च मैन्याको लाष रुपजाका हिसावले वर्ष
१को १२ लाख रुपजा दिनु भन्या वीन्ती गरि पुराना वादसाहा
लाई थिति गरि ९ तोपीका वादसाहा वसि अब उप्रान्त आपना-
आपना मुलुक्मा रहनु जुन वादसाहाले अध्यालो गर्ला उसलाई
आठ वादसाहा मौली मानु भनि धर्मपत्र अहदनामा गरि

१. (?) २. सर (जीव) ? ३. सेण्टहेलेना (?)

★ ★ यति देहोरिणको छ ।

फ्रान्सीसका पुराना वादसाहालाई गादीमा रापी । बुनेटपाटले पनि मेरा पुसिले गादी छोड्या भनि हस्ताक्षर लेपी यलात्र टापुमा गया । ती टोपिका वादसाहाहरू धर्मपत्र लि अपना मुकुमा गया । त्यो जगा हेर्न जाँछौ की हेर्न लायको जगा छ । ती वादसाहको धर्मपत्र भयाको जगा हो भनि पसिडन्टले नेपालका श्री प्राइम् मिनिष्टर साहेबलाई सोध्या र त्यो जगा हेर्नाको मलाई पनि इच्छा छ भन्नुभयो र पसिडन्टका भाई मीनिष्टर साथमा लाई रेलगाडामा सवार गराया र फाटन् वुलु भन्याका सहर गया र त्यो जंगलभीत्रका सहरमा दरवार, तलाउ, छाउनी, बगैचा, कीछा, तुरुक सचरको कवायेत् बुनेपाटले जग्गामर्दी गर्न्याको बताया । फरि बगिमा सवारि गराई सारा जंगल देवाया । अधिका वादसाहाका कृति येक्येक् गरि देवाया । वडो घातिर गन्या । २७ कोसका वाटो प्यारिस् सहरमा पुग्या । आउदा-जादा ५४ कोस् जमीन् १० घडिमा पुन्याइदिया । वतास्भन्दा पनि चाडो हुदो रहेछ ।

सारा मुकुमा बगैचा लायाको, मेवाको घेति दूनीया बहुत गर्न्या । घान हुँदोरहेछ । गहछौवाको घेती गर्दा रह्याछन् । प्यारिस् सहरभीत्र पसि-बोका केही जात पनि मानुं माकुव रहेछ । सहर वाहीर भारि मासु ल्याउदा रह्याछन् । घानाको, घेति गर्नको, बेपार गर्नको, फौज-पल्टनको अँन जो बाघीयाको छ सो थितिमा रह्याको छन् । हुलडंगा हुन पाउदँरा । दूनीया, फौज, भारादार, वादसाहाको थिति पारमेन्ट कचर्गारिवाट हुँछ । ती दूनीया, फौज वडा घुसिमा रह्याछन् । नाच-तमासा गर्छन् । तेस

मलुकमा दौलतदार मानीस् ढेरं रह्याछन् । प्यारिस सहर अरु
 बढदैछन् । वडा-वडा अकल्मन्द मानीस् छन् । सर्व कुराको
 नील्य गछन् । वडा-वडा हीकभति काम गछन् । पृथ्वीवीमा
 हीकमतलाई सर्वका गृह रह्याछन् । दर्वार पनि १०।१२ जगामा
 बन्याका छन् । फोज-पल्टन् पनि फोरी सर्वत्र जगामा राष्याका
 छन् ।

भर्साई

प्यारिस सहरदेखी ७ कोसमा वर्सिल भन्याको जगा रहेछ ।
 ताहा फ्रान्सीसका बादसाहहरू १५ सय वर्षदेखी वढका बादमाहाले
 दर्वार बनाउन लाग्याको अरु बढैछ । त्यो दर्वार कस्तो छ भन्या
 १ कोसको गीर्दा भयाको । चारैतर्फ वडा-वडा बगैचा-तलाउ ।
 ताहादेखी वहीर चारैतर्फ वन पाल्याको मैदान जगा । बीचमा
 सानु सहर नेपालका पाटन सहर जत्रो । चारैतर्फ सडक चौडाया
 का छन् । फुलवारि मेवाले पुर्ण भयाको मानु इन्द्रासन जस्तो ।
 ताहा एक छाउनी-कीला दुइ हजार सिपाहि बस्याका छन ।
 मालीकमा एक कर्णेल भयाको सानु छ । तेस जगामा बादसाहाले
 नेपालका श्री प्राइम् मिनीष्टर साहेवलाई त्यो दर्वार देखाइल्याउ
 भनि आफ्ना भाइ साथ लाई पठाइदीया र रेलगाडामा सवारि भै
 ७ कोस यक घडिमा पुग्या र ताहा वडा साहेव आइ वडो पातीर
 गन्या । दर्वारका ताला-पुचि लि बँठक, चोटा, कोठा कौसी,
 अटाली, नाचघर, पुजाकोठा, हुकुटी, भडार ज्यावद दवार । तेस्ता
 राम्रा दर्वार पृथ्वीवीका पीथमरमा छैन भनी वडा-वडा मुसाफेर
 औलीयाले वयान् गरियाको छ । ज्यावद चोटा, कोठा, बँठक
 सुनका मोलवाले चित्रकार भरियाको छ । तसवीर, भाडवतिका

हीसात्रे छैन् । तेस दरवार भरमा चोता कोठा गरि दूइ सयै पचास्
२५० रह्याछन् । ज्यावद कोठा-बैठकमा अधीका वादसाहाले
लडाइ गन्याको वडा-वडा भारथ तसवीर लेपीयाका छन् । बुनेपाट
ले ७ टोपीका वादसाहा मारी आपना भाईलाई वादसाहा
थाप्याको, आफुले रणभुमीमा गै जमामदि गन्याको, आफुले वाद-
साही गन्या, वादसाहाकी छोरी आफुले दीवाहा गन्याको, पाच
लाप फौज ली मुलुक-मुलुकमा गै दिगवीजय गन्याको वीलकुल
तसवीरमा फौज-पल्टन् सर्दारहरू गढि-कीछा, मुलुक-मुलुकका
नक्स लेपीयाका महाभारथ देपदा ताहाको वयान् गरिसकी न्दन् ॥

एक दिन प्यारिसका वादसाहाले गोर्षाको श्री प्राइम मिनीष्टर
साहेबलाई तपाजीको कौही भन्नुको इच्छा छ भन्नुह वस् भन्याछन्
र लाप फौजको परेट हेर्छ भनि मजि भयो र फ्रान्सासका वाद-
साहाले नेप लका प्राइम् मीनीष्टर साहेबलाई चर्स्या भन्या छाउ-
नीमा लाप फौजको परेट देषाउला भन्यः र सबै भारादारहरूले
वादसाहासित वीन्ती गन्यछन्—जाहा रप वयालीन् भन्याको
जगा छ । लाप फौज जमा भया फौजले जो आटयो सो हुंछ ।
तसरथ लाप फौज जमा गर्न हुं वैन भनि प्राइम् मीनीष्टर कम्पा-
ण्डर-इन्-चिफ् पारमेन्ट कौसलका भारादारहरूले वीन्ति गन्या
छन् र लौ भन्याछन् । उसोभया ५० हजारको परेट देषाया ।
सलामी गराया । कवायेद् देषाया । त्यो परेट हेर्न भनि प्यारिस
सहरका लाषी वगीका सवार भै वडा-वडा साहेब, लेडी साहेब
आयाका थिया । सले नेपात्रैलका श्री प्राइम मीनीष्टर साहेबलाई
सलाम गन्या । ताहाका भारादार, कौसलिया, बुडा-पुरानाहरूका

१. रिपब्लिक (?)

आपसमा कुरा हुदा नेपालका श्री प्राइम् मीनीष्टर साहेब वडा
 उमेददार रह्याछन् । क्या अर्थले भन्या वेयनालाई पुव सुद पनि,
 सको जारपार पनि, अकलबंद, दीलका मुरा, हिडदा-वसद
 कुरा गर्दा चैठाक् पनि । सर्व काम-कार्नामा मैले देषन् सकनु जानु
 पर्दछ भन्या होसीयार । भनासीवमा धन धर्च गर्न गाह्रो नमान्या ।
 सबैलाइ विन्या हु कुनैसित लीन्या होइन भन्या सेषी पनि भयाका ।
 इन्का सर्व कार्षाणाको लक्षण देषदा र इनने बोल्याको धोल
 पुछ्छ भनि सु दा हेराई, बालाई, हीडाई, हसाईको लक्षण देषदा
 बधि हाघ्रा वादसाहको स्वभाव इन्मा रहेछ, इ ता वडा आडमी
 हुन्याछन् भनि कचहरिमा कुरा भयाछन् । श्री प्राइम् मीनीष्टर
 साहेबले यो सफर गर्दा जगा-जगाका वडा मनीसले क्यान
 गर्दछन् ।

पेरिसबाट—बम्बई

ताहा प्यारिस् सहरमा ४० दिन मुकाम गरि वादसाहासीत
 बीदा भै रेलगादामा सवार भै मास्युा घाटमा १० दिनमा पुग्नु-
 भयो र तेस् घाटमा अंग्रेज वादसाहावाट सवारीको जाहाज
 तयार गरि राष्याको रहेछ । तेसै जाहाजमा सवार भै अन्डरराइ
 गरि चबैतर्फ सवारि भयो । बीच समुद्रमा काहि-काही नाम
 पाहाड देषीन्या । एक पाहाड गंधक्का रहेछ । त्यो पाहाड जलन
 काग्याको थियो । हीन्दुसभको भजीक् हुनाले चराहरू पनि देषीन
 लाग्या । माछाहरू जात-जातका देषिन्छन् । मोतीका कीनाराहरू
 पनि देषीनलाग्या । केही रमाईलो भयो । विहान प्रहरमा बं-
 उन्न्या घाटमा सपरिको जहाज पुग्यो र ताहा तोपको सलामी

भयो । हीन्दुस्थान मानीस देवदा आफ्ना घरका परिवार सित भेटेर भया जस्तो लाग्न्थ्यो । वडो पुसीनामा भयो । बंबेमा आठ दिन मुकाम गरि श्री द्वारिकानाथको दर्शन गर्न फेरी धुवाकस जाहान जमा सवार भै समुद्रको रस्ता पालनुभयो । ठाकुरको दर्शन भयो ॥ ताहाका ज्यावद पनाहरूलाइ दक्षिणा दीनुभयो । ठाकुरीका पुरिमा नीते पुजालाई ४ हजार रुपैया अडका राषीवक्सनु भयो । ताहा देषी तीन दीन् बंबेतर्फ फिर्नु भयो ।

रामनाथ-दर्शन

फेरि रामनाथको दर्शन गर्न जानाको मदत् अंग्रेज जहाजि कपतानसित गर्दा कलंबु टापुवाट गया ७८ दिनमा पुगिन्छन्, तर ताहा वडो भवरि छ । भवरि काट्न वडो कठीन छ भनि अंग्रेजले वीन्ती गर्दा श्री प्राइम् मिनिष्टर साहेववाट मालुम भये म तेही भवरीको वाटो जाउ भनि सर्जोभयो र तेही भवरिको वाटो सवारी भयो । भवरिमा पुग्दा वहा तोफानु पनि आयो । लहरीले जहाज चढान-उतार गर्दा त्यो जाहाजमा वस्न्या जहाजी अंग्रेज कपतान, जाहाजी मुसाहेव अरु कसैको सिर ठाडो राषनाको तागत् रहेन । जाहाजी अंग्रेज कपतानु भन्या साह्र हडवडाउन लाग्यो । आपस्मा हडवडाउन लाग्यो । काजी डील्लीसीह वस्न्यात् पनि साह्र हडवडाया । श्री मीनिष्टर साहेव भन्या कति पनि हडवड् गर्नु भयेन् । वहाका प्रतापले लहरि काटी ३ दीनको वाट पैक दीनमा कलंबु टापुमा पुगीयो । त्यो भवरि कस्तो रहेछ भन्या अर्थीका औलीया सीकंदर वादसाहाले तस वाटो लंका टापु जादा तेहि भवरिमा पन्याछन् र पार तान नसकि फर्कनु परेछ र एक

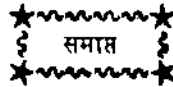
नीसाना राष्याछन् । येक सीलोक नीसानामा लेषीराष्याको थियो ।
 कुनै सीलोक भन्दा जन-समुद्र हरी लहुनका दरियाना भुजा पडी ।
 सीकंदरकी मतिआ व ॥ १ ॥ भन्दा तक्मा सीकंदर वादसाहाले
 राषी फर्की आयाको समुद्र हो भन्छन् । अब यो कुरो लाठ साहेव
 सीत जाहेर गर्नु पर्छ । जाहेर नगन्दा मेराउपर वडो षपगि हुन्दा-
 छन् भनि जाहाजी कपतान साह दरायाको थियो ।

जसै सुट्य उदय भया कलंबु तापुमा पुगीयो र ताहा गोरा
 पल्टन्, काला पल्टन्, लाठ साहेव, वडो सहर छाड्नी गरि वस्याका
 छन् । ताहा लाठ साहेवसीत भेट मुलाकात भयो । तोपको सलामी
 दिया । लैनको सलामी भयो । वाटाको पैराफीयत् पुछ्या । सब
 विस्तार गरिवक्सनुभयो । वडो पातीर गन्दा । ताहापछि जाहाजी
 कपतानले समुद्रको भवरीको कुरा जाहेर गन्दा र लाठ साहेव
 रिसाया । क्यानभन्दा नेपालका श्री प्राइम् मीनीएरलाइ समुद्रको
 रस्ताको मालुम् थियेन । तैले त्यो वाटोको षवर कहीसर वडा
 मानासले अनौठो कुरो सुन्यापछि उही कुराको सौप हुन्छ । तैले
 बेमुनासीवको रस्ता लगीस् । केही वीतवल पन्दाको भया गोर्पा
 महाराजसित दोस्तमा षलवल पन्दा थियो । हामीलाई अपजस्
 पनि पन्दाथियो भनि अपसोच गरि रोसाया । फेरि अर्का जहाज
 षटाया । समुद्रको कीनाराको वाटो गरि रामनाथको दर्सन गराई
 ल्याउ भनि षटाया । वडा सुवीस्तासात रामनाथ पुन्याई दिया ।
 ताहा हेरा असल हवेली ज्याफत गयार गरी राष्याको रहेछ ।
 थोर बेर वीश्राम गरि दर्सन गर्न पाउ लाग्नु भयो । इश्वरको दर्सन
 गर्नु भयो । भारी पुजा गरिवक्सनु भयो । सब पंडाहरू
 लाई दक्षिणा वक्सनुभयो । सब पंडाहरू षुसिमया ।
 नीत्य पुजालाइ ४१५ हजार रुपैयाँ अडका राषीवक्सनुभयो ।

ताहाका ज्यावद तिर्थमा स्नान गरि पीन्ड दान गरिक्कन्तुभयो ।
ताहा एक दीन मुकाम गरि वगीका डाकमा स वारी भयो ।

बनारसमा विवाह

ताहादेखो १२ दीनमा कलकत्ता पुगनुभयो । ताहावाट् लाठ
साहेबसीत भेट--मुलाकात गरि ताहा १० दीन मुकाम गरि
चाहीन्या चीज-वस्तु अर्बो बोडा दसवार परिद गरि मीजानाका
डाकमा बनारस सहरतर्फ श्री मीनीष्टर साहेबको सवारी भयो ।
बनारस सहरमा कुटुक महाराजकी मैजा बीबाह गरि श्री प्राइम्
मीनीष्टर साहेबको सवारी नेपालतर्फ भयो ॥ ॥ ॥



पशुवति छापाखाना

★

